

Să luăm dreptul transnațional (public) în serios!

Taking (Public) Transnational Law Seriously!

RADU BOGDAN BOBEI¹

Rezumat: Am fost obișnuiți cu ideea potrivit căreia elaborarea dreptului internațional este numai „afacerea” statelor-națiune. Ideea unui drept internațional centrat pe statele-națiune a inspirat realitățile secolului XX. În momentul scrierii prezentului articol, iau act de faptul că dreptul internațional a devenit și „afacerea” privaților. Societatea internațională tinde să devină o adevărată societate transnațională. În stadiul creării sale, dreptul internațional tinde să devină un adevărat drept transnațional. Așa-numita metodologie „drept transnațional” ne invită pe noi toți să luăm dreptul transnațional (public) în serios!

Cuvinte-cheie: drept transnațional, drept internațional, drept național, ordini juridice

Abstract: We have been accustomed with the idea that the making of international law is the „business” of the nation-States only. The idea of a State-centric international law inspired the realities of the XXth century. At the time of drafting this paper, I note that international law became the „business” of the private actors as well. International society amounts to become truly a transnational law. In the process of its making, international law amounts to become a true transnational law. The so-called methodology of „transnational law” invites us all to take (public) transnational law seriously!

Keywords: transnational law, international law, national law, legal orders

I. Reperete propriului demers doctrinar

În 1956, profesorul Philip C. Jessup sesiza existența unor situații care implicau statele-națiune, alte tipuri de colectivități, dar și plurale și diverse persoane fizice, respectiv juridice. Aceste situații erau susceptibile de a fi întâlnite atât în interiorul, cât și în exteriorul statelor națiune. Ar fi fost atunci, este și acum, impropriu ca aceste situații să fie numite „inter-naționale”. Situația inter-națională, de altfel reglementabilă de dreptul inter-național, aduce (a) în discuție, potrivit mentalului colectiv, „raporturile unei națiuni (sau alte unui stat)

¹ Membru *ad honorem* în Consiliul de Conducere al Institutului Internațional pentru Unificarea Dreptului Privat (UNIDROIT), Roma; conferențiar univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea din București, email: radu-bogdan.bobei@drept.unibuc.ro

cu alte națiuni (cu alte state)². Iată de ce, cu riscul de a decepționa pe internaționaliști, și i-a decepționat pe deplin, „rebelul” Jessup a utilizat termenul „transnațional” pentru a evalua situațiile trans-naționale din perioada imediat ulterioară sfârșitului celui de-al Doilea Război Mondial³. Termenul „internațional” era nepotrivit, întrucât profesorul Jessup era preocupat mai degrabă de chestiunea identificării „legii aplicabile complexei comunități globale” ai cărei membri nu se limitau la statele-națiune. Această comunitate implica - implică și astăzi -, plurali și diverși actori (*exempli gratia* persoana fizice neocoagulate în osatura persoanelor juridice, corporații, comunități religioase și non-religioase, etc.) Toți acești actori interacționau atunci – ca și acum, în interiorul, respectiv în exteriorul, statelor-națiune. Chestiunea în discuție nu implica sau nu implica numai aria tradiționalului drept inter-național. De altfel, termenul „trans-național” era utilizat de Philip C. Jessup în contextul analizării ariei relațiilor internaționale, iar nu în contextul analizării propriu-zise a ariei dreptului internațional însuși.

Fie și din considerente terminologice, Philip C. Jessup, atașând noțiunea „trans-național” termenului „drept”, a considerat că formula terminologică („dreptul transnațional”) era mai potrivită decât sintagma „drept internațional”, cel puțin în demersul de desemnare a unui anumit cadru normativ (și quasi-normativ, n.n.). Da! Pentru profesorul Philip C. Jessup, se pare că dreptul transnațional constituia un *sui generis* (alt, n.n.) sistem de drept. În orice caz, este vorba despre acel cadru de care avea nevoie societatea internațională devenită, grație sau din cauza subiectelor de drept privat, o tumultuoasă societate transnațională⁴. Aceasta din urmă genera, generează mai cu seamă în zilele noastre, plurale și diverse raporturi denumite, pe alocuri neinspirat, „inter-naționale”. Denumirea este neinspirată, întrucât, în cadrul societății trans-naționale, statele-națiune nu sunt singurele inițiatore de raporturi juridice.

Cu alte cuvinte, în cadrul societății transnaționale nu există numai raporturile unui stat-națiune cu alt stat-națiune. Se ivesc, sau se ivesc preponderent, raporturi juridice directe între state-națiune și persoane fizice ca atare, pe de o

² A se vedea Ph. C. Jessup, *Drept transnațional*, Editura Universul Juridic, București, 2021, pp. 1-2.

³ „Situațiile transnaționale pot implica persoane fizice, corporații, state, organizații constituite ca atare sau alte forme de organizare socială”. A se vedea Ph. C. Jessup, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 1, p. 12.

⁴ Cu privire la „intimitatea” dreptului transnațional cu aria relațiilor internaționale, a se vedea K. Nowrot, *Aiding and Abetting in Theorizing the Increasing Softification of the International Normative Order: A Darker Legacy of Jessup’s Transnational Law?*, în P. Zumbansen (ed.), *The Many Lives of Transnational Law. Critical Engagements with Jessup’s Bold Proposal*, Cambridge University Press, 2020, pp. 105-125. De altfel, termenul „transnațional” a preocupat și îi preocupă pe specialiștii în drept internațional și relații internaționale deopotrivă. A se vedea A. C. Cutler, *Locating Private Transnational Authority in the Global Political Economy*, în P. Zumbansen (ed.), *supra.cit.*, pp. 321-347.

parte, între state-națiune și alte tipuri de colectivități neorganizate, pe filon teritorialist, în matricea statului-națiune, pe de altă parte. În egală măsură, sunt deloc neglijabile raporturile stabilite „pe orizontală” de clasicele subiecte de drept public și privat deopotrivă; aceste raporturi funcționează *dincolo de*, dar și *pe* teritoriile statelor-națiune. În fața realităților transnaționale generate de contorsionata societate transnațională, dreptul internațional își vedea și își vede „secătuită” metodologia. Era și este nevoie de o doctrină certă „rupere de ritm”, sau măcar de un proiect doctrinar cu efecte dezarmante pentru noi, cei educați juridic în epoca istorică a efervescentului stat-națiune. Astfel că s-a pronunțat, rebel, de către rebelul Jessup, sintagma „Drept transnațional”.

Am mai spus-o și cu alte ocazii: profesorul menționat nu este genitorul sintagmei „drept transnațional”⁵; chiar Philip C. Jessup admitea faptul că adjectivul „transnațional” a fost utilizat anterior anului 1956 de Myes McDougal, Joseph E. Johnson, Percy Elwood Corbett. În orice caz, pentru Philip C. Jessup, dreptul transnațional semnifică un instrumentar sau un arsenal de reguli sau un „depozit” de reguli. Iar aceste reguli erau destinate să constituie osatura unui *sui generis* (alt, n.n.) sistem de (quasi)drept care ființa prin porii curentului doctrinaro-academic „Drept și societate”. Este imprudent să-ți proclami renașcentismul în sens de omnisciență. De altfel, Phillip C. Jessup a fost prudent și, prin urmare, ne-a indicat, exemplificativ și nelimitativ, despre care reguli este vorba: regulile de drept internațional public și privat, respectiv așa-numitele „reguli reziduale”⁶. Acestea din urmă sunt, logic, acele reguli care nu se încadrează deloc sau nu se încadrează în totalitate în primele categorii de reguli evocate. În orice caz, toate aceste reguli confereau domeniului expandat al dreptului internațional o funcționalitate și/sau preponderent, să o denumesc, „privată”⁷. Putem spune astăzi că efectuarea exercițiului doctrinar al dreptului

⁵ Se pare că profesorul elvețian Max Gutzwiller a utilizat pentru prima oară terminologia „drept transnațional”. Ulterior, profesorul Ernst Rabel a aplicat conceptul „drept transnațional” în faimoasa lucrare *Conflictul de legi. Un studiu comparativ*. Am mai menționat aceste chestiuni în propriul articol *Abordare preliminară asupra diferitelor accepțiuni ale noțiunii „drept transnațional”* publicat în Revista Română de Drept Internațional, ediția ianuarie - iunie 2020, pp. 7-45. Am analizat, de asemenea, în reputata Revistă Română de Drept Internațional, ediția iulie-decembrie 2020, pp. 5-39, și originile (comerciale) ale dreptului transnațional.

⁶ A utilizat sintagma „reguli reziduale” G. Shaffer, *Theorizing Transnational Legal Ordering*, în *Annual Review of Law and Social Science*, vol. 12 (2006), pp. 231-253. Doi autori au susținut că noțiunea „drept transnațional”, astfel utilizată de Ph. C. Jessup, includea dreptul internațional, dar impunea și o contemplare „dincolo de” dreptul internațional însuși. A se vedea G. Shaffer, C. Coye, *From International Law to Jessup's Transnational Law, from Transnational Law to Transnational Legal Orders*, în Peer Zumbansen (ed.), *supra.cit.*, nota de subsol nr. 3, pp. 126-152.

⁷ Fie că sunt în versiune „solidă” (*hard law*), fie că sunt în versiune „lichidă” (*soft law*), aceste alte reguli („regulile reziduale”) impulsionează, potrivit unui autor, manifestarea

transnațional a fost cauzată și de componenta „privată” a dreptului internațional însuși.

Sugerez ca titlul acestui articol să fie lecturat în lumina câtorva repere.

În primul rând, „Să luăm dreptul transnațional (public) în serios!” nu constituie, în pofida utilizării semnului exclamării, un mesaj autoritar. Constituie însă un mesaj-invitație cu vocație de ne îndemna pe noi toți să conștientizăm existența situațiilor transnaționale. „Înainte de regulă, există problema” afirma magistrul Charles Eisenmann în 1954⁸. „Înainte de problemă există conștientizarea existenței însăși a problemei” afirm astăzi. Așadar, proclam doctrinar, însă ne-magistral, trioul „conștientizarea problemei (transnaționale, n.n.) - *problema transnațională* ca atare - *regula* cu vocație de gestionare a problemei transnaționale”. În van există situații transnaționale dacă nu vom conștientiza existența acestora! Un semn al neconștientizării transpare din faptul că vom continua să privim și să analizăm situațiile transnaționale potrivit tiparului familiar numai situațiilor inter-naționale sau potrivit tiparului familiar numai situațiilor naționale! Odată conștientizată existența situațiilor transnaționale, sunt șanse să identificăm care dintre reguli ne sunt utile pentru abordarea situațiilor transnaționale însele. Ne pot fi utile reguli de drept internațional fie public, fie privat, sau ne pot fi utile o serie de reguli reziduale, inclusiv reguli quasi-normative. Toate acestea ne pot fi utile selectiv și diferențiat sau neselectiv și pașal. Concret și direct: odată conștientizată existența situațiilor transnaționale, sunt șanse să identificăm instrumentarul de care avem nevoie atunci când analizăm situațiile transnaționale însele.

În plus, sunt șanse să recunoaștem, în alt cadru (cadrul transnațional, n.n.), existența unor familiare distincții, de altfel diluate și contorsionate; *exempli gratia*, este vorba despre distincțiile dintre dreptul internațional și dreptul intern, drept autohton și drept străin, dreptul public și dreptul privat, entitățile statale și entitățile non-statale, reguli juridice și non-juridice etc. Odată recunoscută

normativității relative a dreptului internațional. A se vedea K. Nowrot, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 3, pp. 105-125. În lumina acestei idei, coexistența regulilor „solide” și „lichide” în același „spațiu” social conduce, inevitabil, la ideea inspirată de noțiunea „transnațional”. Îmi pare hazardată stabilirea identității conceptuale a dreptului transnațional în considerarea (exclusiv) a mixturii informale a sus-menționatelelor reguli. Mai degrabă, identitatea dreptului transnațional este conferită de interacțiunea, deloc pacifistă, ca atare (și) a regulilor în discuție. În orice caz, autorul K. Nowrot evidențiază compatibilitatea unor domenii (*e.g.*, dreptul societar, dreptul muncii, dreptul mediului) cu trans-naționalizarea dreptului internațional manifestată (și) prin reguli „lichide” (reguli *soft law*). Mai evidențiază acest autor și incompatibilitatea altor domenii (*e.g.*, dreptul internațional umanitar, dreptul internațional al drepturilor omului, dreptul internațional penal) cu sus-menționatul fenomen de trans-naționalizare a dreptului internațional manifestată (și) prin regulile menționate.

⁸ A se vedea Ch. Eisenmann, *Les Sciences sociales dans l'enseignement supérieur: droit ou The University Teaching of Social Sciences-Law*, Unesco, Paris, 1954, p. 44.

existența acestor distincții, sunt șanse să privim *dincolo de* acestea. Atenție: „*să privim dincolo*” nu înseamnă să negăm distincțiile evocate! Nu îndemn prin scrierile mele la revoluții și contra-revoluții doctrinare! Însă realitățile transnaționale contemporane, care sugerează o stare de pace, paradoxal revoluționară și/sau contrarevoluționară, mă îndeamnă să *privesc dincolo!*, pe de o parte, să proiectez distincțiile menționate exemplificativ în miezul iureșului ireal de dezarmant care emană din „trans”, pe de altă parte⁹.

În al doilea rând, „Să luăm dreptul transnațional (public) în serios!” ar sugera că există și un drept transnațional (privat), respectiv un drept transnațional mixt (public și privat) sau un quasi-drept transnațional. Mai exact: specialiștii în clasicul sau tradiționalul drept internațional susțin că vivacitatea dreptului transnațional s-ar datora, preponderent sau exclusiv, versiunii de drept public a dreptului internațional însuși; specialiștii în clasicul sau tradiționalul drept (intern) privat susțin că vivacitatea dreptului transnațional s-ar datora, preponderent sau exclusiv, versiunii de drept privat a sistemelor de drept intern. În orice caz, aceste *sui generis* tipuri, dacă există, de drept transnațional, sau, mai bine zis, aceste *tipuri* de manifestări ale dreptului transnațional, de altfel existente, nu merită să fie luate în serios?

Răspunsul este afirmativ. Însă din considerente de spațiu abordez, deocamdată, numai componenta sau manifestarea – să o numesc „publică” (de drept public, n.n.), a proiectului doctrinar cu vocație normativă și quasi-normativă al dreptului transnațional. Vom vedea însă că nu este vorba despre o componentă autentică, în viziunea tradițională, de drept public. Susțin acest lucru, întrucât respectiva componentă a fost și este „pervertită” de-a lungul timpului de plurale, respectiv diverse, subiecte de drept privat. În orice caz, procedez, prin clasificarea, de altfel devenită artificială, „public-privat”, la contemplarea, minimal-descriptivă, a dreptului transnațional public.

Am spus „devenită artificială”, întrucât s-a diluat de ceva timp distincția netă între componentele publice și private ale sistemului normativ în general; cum să nu se dilueze distincția netă evocată din moment ce actorii privați au dobândit, îmi pare cu acordul, chiar și tacit, al statelor-națiune, sau cu acordul expres al experților sau/și prin implicarea activă a experților, prerogative de drept public, iar statele-națiune au comportamente de drept privat chiar și atunci

⁹ Sunt utile distincțiile! Este însă dăunător, intelectualmente cel puțin, să rămânem „înțepeniți” în arealul distincțiilor, cel puțin în versiune netă. Este dăunător mai ales atunci când situațiile transnaționale le provoacă destinul, le determină să funcționeze interșanjabil. Mecanismele dreptului transnațional ne pot determina să transcendem, fără a contesta, distincțiile care pulsează în programele contemporane de educație juridică. Profesorul Jessup ne-a invitat de mult timp pe noi toți să „ieșim” din definiții nete, dar și din clasificări nete. A se vedea B. Horrigan, *Transnational Law and Adjudication: Domestic, International and Foreign Intersections*, în P. Zumbansen (ed.), *supra.cit.*, nota de subsol nr. 3, pp. 197-223.

– ce chestiune șocantă! – când acționează *de jure imperii*?¹⁰; cum să nu se dilueze aceeași distincție din moment ce statele-națiune apelează, în scopul exercitării, chiar *de jure imperii* (altă chestiune șocantă!), a propriilor prerogative, la actorii privați dispersați pe mapamond?; cum să nu se dilueze distincția în discuție din moment ce revoluția industrială, care a fortificat distincția în secolele XVIII-XIX¹¹, a fost înlocuită de contemporana revoluție digitală, iar aceasta a anantizat Spațiul și distincțiile în lumina cărora am fost educați juridic? Au contribuit la această diluare chiar situațiile transnaționale generatoare de revoluție neo-monistă¹².

¹⁰ O serie de state națiune și-au delegat prerogativele către subiectele de drept privat; această delegare *sui generis* a fost impulsivă de privatizările activelor din economiile anumitor state-națiune. Pentru evidențierea acestei delegări, a se vedea P. Zumbansen, *Globalization and the Law: Deciphering the Message of Transnational Human Rights Litigation*, în *German Law Journal*, vol. 5 (2004), nr. 12, pp. 1499-1520. Chestiunea privatizărilor poate fi abordată și din perspectiva așa-numitelor „probleme transnaționale din domeniul vieții de afaceri”. A se vedea D. F. Vagts, W. S. Dodge, H. L. Buxbaum, H. H. Koh, *Transnational Business Problems*, ed. a VI-a, Foundation Press, St. Paul, 2019, pp. 390-395. „Încrucișarea” prerogativelor subiectelor de drept semnifică: (i) asumarea și exercitarea de către clasicele subiecte de drept privat a prerogativelor „publice”; (ii) asumarea și exercitarea de către clasicele subiecte de drept public, care acționează *de jure imperii* - aici este șocul! -, a prerogativelor „private”. Această (ne) dorită „încrucișare” este sursa interșanjabilității care, se pare, conferă identitate normativă și quasi-normativă, în orice caz derutantă, lui „trans”.

¹¹ De altfel, Kelsen susținea inaplicabilitatea distincției dintre dreptul internațional „public” și dreptul internațional „privat”. Pentru evidențierea acestui aspect, a se vedea A. C. Cutler, *Artifice, ideology and paradox: the public/private distinction in international law*, în *Review of International Political Economy*, vol. 4 (1997), nr. 2, pp. 261-285.

¹² În arealul dreptului internațional, neo-monismul implică reunirea componentelor „publică” și „privată” sub cupola dreptului internațional însuși. Cu privire la neo-monismul de inspirație nord-americană al dreptului internațional, a se vedea H. H. Koh, *Why Do Nations Obey International Law*, în *Yale Law Journal*, vol. 106 (1997), pp. 2599-2659. Diluarea „graniței” dintre sus-menționatele componente a fost sesizată recent și mai puțin recent de literatura nord-americană. De exemplu, M. Reimann, *From the Law of Nations to Transnational Law: Why We Need a New Basic Course for the International Curriculum*, în *Pennsylvania State International Law Review*, vol. 22 (2004), nr. 3, pp. 397-415. Societatea transnațională, astfel compusă din state-națiune și subiecte de drept privat deopotrivă, i-a determinat unii autori francezi să nu-și mai denumească materialul didactic „Drept internațional public”, ci „Drept internațional”. A se vedea D. Carreau, F. Marella, *Droit international*, Pedone, ed. a XI-a, 2012, p. 69, astfel citat de G. Lhuillier, *Le Droit Transnational*, Dalloz, Paris, 2016, p. 245. (Și) prin faptul că îi cuprinde și pe „privați”, dreptul inter-național s-a trans-naționalizat de-a dreptul. Trans-naționalizarea semnifică, în esența lucrurilor, lipsa oricărei ierarhii între subiectele de drept privat și subiectele de drept public; este vorba despre acele subiecte de drept care activează în societatea internațională devenită trans-națională. Mai semnifică și lipsa unei ierarhii între aplicarea regulilor de drept internațional și aplicarea regulilor de drept național.

Și totuși, m-am hazardat să evidențiez, prin scrierea acestui articol, o serie de manifestări ale dreptului transnațional în versiunea sa publică, pentru măcar un considerent: proiectul doctrinar al dreptului transnațional nu operează numai cu diverse concepte fundamentale sau concepte-cheie subsumabile clasicelor aspecte numai private (de drept privat, n.n.); operează, chiar interșanjabil, uneori preponderent, cu noțiuni fundamentale subsumabile aspectelor și publice (de drept public, n.n.) ale vieții sociale¹³. Cum aș fi putut să nu contextualizez asemenea manifestări „publice” ale dreptului transnațional, însă fără a dinamita diviziunea „drept public/drept privat” atât de dragă lui Ulpian? Și m-am jucat doctrinar cu hazardul în pofida faptului că, am menționat deja, pentru specialiștii în drept transnațional, și-a pierdut vloga distincția, cel puțin distincția netă, între dreptul public și dreptul privat, pe de o parte, între dreptul internațional și dreptul intern, pe de altă parte¹⁴.

În al treilea rând, „Să luăm dreptul transnațional (public) în serios!” ar putea sugera că urmează să evidențiez dreptul transnațional (public) sau manifestările de drept public ale acestuia în integralitatea sa. Scopul meu doctrinar este mult mai modest și, cu siguranță, atins de imperfecțiune. Din multitudinea de chestiuni subsumabile versiunii publice a dreptului transnațional¹⁵, mi-am propus să abordez, măcar preliminar și prospectiv, o singură chestiune.

Este vorba despre chestiunea care implică *formularea* sau *emiterea* de reguli în foruri publice. Aceste foruri pot fi, *exempli gratia*, organizații inter-

¹³ Pentru utilizarea noțiunii „concepte-cheie”, dar și pentru evidențierea, respectiv analizarea acestora (*e.g.*, pluralitate și interlegalitate, teritorialitate și competență etc.), a se vedea A. C. Aman Jr., C. J. Greenhouse, *Transnational Law. Cases and Problems in an Interconnected World*, Carolina Academic Press, Durham, 2017, pp. 12-47.

¹⁴ A se vedea H. H. Koh, *Why Transnational Law Matters*, în *Pennsylvania State International Law Review*, vol. 24 (2006), pp. 745-753.

¹⁵ Componenta „publică” a dreptului transnațional are ca premisă de discuție doctrinară componenta „publică” a dreptului internațional însuși. De aceea, unii autori schițează, de exemplu, introducerea elementară în dreptul transnațional prin contemplarea dreptului internațional cutumiar, a dreptului tratatelor, dar și a prezumției contra aplicării extra-teritoriale a reglementărilor naționale. A se vedea D. F. Vagts, W. S. Dodge, H. L. Buxbaum, H. H. Koh, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 9, pp. 63-114. În orice caz, este neavenită creionarea unei sinonimii juridice între dreptul transnațional public și dreptul internațional public, așa cum procedează reputata autoare S. Engle Merry, *New Legal Realism and the Ethnography of Transnational Law*, în *Law & Society Enquiry*, vol. 31 (2006), pp. 975-995. Alți autori potențează componenta publică a dreptului transnațional prin recurgerea la menționarea, în concret, a unor tratate și acorduri internaționale (de exemplu, Acordul de la Paris din 2015), sau prin recurgerea la menționarea unor acorduri comerciale regionale (de exemplu, la NAFTA, în prezent înlocuit de USMCA), sau prin recurgerea la menționarea unor aspecte care implică Organizația Mondială a Comerțului. A se vedea A. C. Aman Jr., C. J. Greenhouse, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 12, pp. 51-274.

guvernamentale (internaționale, n.n.) entități guvernamentale/legislative naționale. Vom vedea că aceste reguli au, în pofida formalei proveniențe (internaționale, respectiv naționale, n.n.), statutul unei reguli de drept transnațional. Cu alte cuvinte, pot dobândi statutul de reguli de drept transnațional fie regulile de drept național, fie regulile de drept internațional; cu ocazia scrierii unui alt eventual articol, vom vedea că și regulile quasi-normative pot dobândi statutul unor reguli de drept transnațional. În orice caz, este de sesizat faptul că toate aceste reguli (de drept internațional, intern sau reguli quasi-normative, n.n.) se influențează reciproc, migrează dintr-un spațiu normativ în altul, sunt neobosite în demersul de identificare a unor noi și noi destinații geografico-normative; influențarea reciprocă și migrarea constituie un aspect al mecanismului sau metodologiei cunoscute și sub denumirea de „drept transnațional”. În plus, aceleași reguli influențează ordinea juridică internațională, ordinile juridice locale, ordinile quasi-juridice și viceversa. Influențarea permanent activă sau latentă conduce, inevitabil, la ivirea unor ordini juridice metise. Acestea sunt ordinile juridice transnaționale construite - urmează să evidențiez mai jos -, de diverși *actori*. Aceștia instituie *reguli, mecanisme* desfășurabile în foruri publice plurale și diverse.

Așadar, urmează să abordez chestiunea mecanismului de trans-naționalizare¹⁶ numai în privința *formulării* regulilor sus-menționate. Există și un mecanism de trans-naționalizare care implică *interpretarea* sau/și *aplicarea* aceluiași reguli. Este imprudent științific să neglijez și trans-naționalizarea mecanismelor de *soluționare* a litigiilor de instanțele locale de judecată (așa-numita „trans-naționalizare judiciară”)¹⁷ sau, în domeniul investițiilor, de tribunalele arbitrale (așa-numita „trans-naționalizare arbitrală”¹⁸). De asemenea, este imprudent științific să neglijez trans-naționalizarea, în sens de „privatizare”,

¹⁶ În contextul folosit, termenul „trans-naționalizare” constituie (i) utilizarea unei reguli (sau a concepției generatoare de asemenea reguli) create într-o ordine juridică sau quasi-juridică în demersul de creare a unei reguli din altă ordine juridică sau quasi-juridică, dar și (ii) crearea unei reguli dintr-o ordine juridică sau quasi-juridică prin „importarea” unei reguli deja create în altă ordine juridică sau quasi-juridică, respectiv (iii) influențarea creării unei reguli dintr-o ordine juridică sau quasi-juridică de o regulă din altă ordine juridică sau chiar de o quasi-regulă. Suntem în prezența metodologiei dreptului transnațional utilizate în versiunea transplantului. Doctrina din domeniul transplantului juridic a fost efervescentă în ultimii ani. A se vedea, de exemplu, R. Michaels, *State Law as a Transnational Legal Order*, în UC Irvine Journal of International, Transnational and Comparative Law, vol. 1 (2016), pp. 141-160. Reținem că, în accepțiune similară, termenul „trans-naționalizare” este incident și în activitatea de soluționare a litigiilor de către instanțele locale de judecată. Este relevant articolul scris de B. Horrigan, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 8, pp. 197-223.

¹⁷ A se vedea B. Horrigan, *supra.cit.* nota de subsol nr. 8, pp. 197-223.

¹⁸ A se vedea S. Ali, *Transnational Law and Global Dispute Resolution*, în Peer Zumbansen (ed.), *supra.cit.*, nota de subsol nr. 3, pp. 224-239.

a mecanismelor de executare silită a sentințelor arbitrale și a hotărârilor judecătorești¹⁹. Toate aceste din urmă fenomene de trans-naționalizare merită o analiză posibil viitoare, însă cert distinctă și profundă.

Urmează să sesizăm faptul că nu sunt străine de mecanismul trans-naționalizării *formulării* regulilor în discuție persoanele fizice ca atare sau persoanele fizice coagulate în corporații, persoanele juridice de drept public („publice”) și de drept privat („private”, inclusiv organizații non-guvernamentale) deopotrivă. Se va constata faptul că un mozaic de actori participă la inițierea și perpetuarea funcționării mecanismului *formulării* regulilor menționate. Iată de ce, pe parcursul acestui articol, ne vom întâlni, inevitabil, cu tipologii diverse și plurale de actori ai dreptului transnațional. De altfel, orice „poveste” de drept transnațional implică *reguli* și *actori* naționali, respectiv internaționali, de drept privat și de drept public deopotrivă; mai implică și actori quasi-normativi generatori, logic, de quasi-normativități care influențează, cu adevărat direct, însuși sistemul normativ internațional, respectiv sistemele normative naționale. Internaționalul și naționalul, publicul și privatul, normativul și quasi-normativul joacă interșanjabil. Chiar se joacă derutant cu noi, doctrinariii educați juridic în epoca istorică a statelor-națiune independente, dar mai puțin inter-dependente. Actorii menționați operează în interiorul și dincolo de teritoriile statelor-națiune; mai operează dincolo de dreptul internațional, dar și dincolo de sistemele de drept național. Grație sau din cauza dreptului transnațional, toate aceste ordini juridice se atrag, se resping, se intersectează, se suprapun, construiesc și pulverizează destine. Este vorba despre destinele statelor-națiune, dar și despre destinele oricăror alți actori ai societății transnaționale.

Aceeași „poveste” a dreptului transnațional mai implică *mecanisme* sau *procedee* sau *metode* prin care actorii plurali și diverși ca natură construiesc, re-construiesc într-un ritm amețitor de furibund *ordini juridice transnaționale*²⁰.

¹⁹ „Privatizarea” operează și prin instrumentele quasi-legislative emise de corporații (e.g., prin „Codul” emis de compania Nike). Pentru analiza „privatizării” ordinilor juridice, fie internațională, fie naționale, de către corporații, a se vedea R. Michaels, *The Dual Privatisation of Law in Globalisation*, în H. Muir Watt, L. Bíziková, A. Brandão de Oliveira, D. P. Fernández Arroyo (eds.), *Global Private International Law. Adjudication without Frontiers*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham (UK)- Northampton, MA (USA), pp. 162-171.

²⁰ Documente din arhiva bibliotecii Congresului american scot la iveală „lucrările pregătitoare” ale prelegerii denumite „Drept transnațional” și desfășurate în anul 1956. Din conținutul acestor documente, reținem că, potrivit concepției profesorului Jessup, nu se poate analiza dreptul transnațional prin ignorarea actorilor, regulilor și mecanismelor de drept transnațional. A se vedea F. Grisel, *Transnational Law in Context, The Relevance of Jessup's Analysis for the Study of 'International Arbitration'*, în P. Zumbansen (ed.), *supra.cit.*, nota de subsol nr. 3, pp. 186-196. A se vedea și P. Zumbansen, *Where the Wild Things Are: Journeys to Transnational legal Orders and Back*, în UC Irvine

Acestea din urmă evidențiază, într-o exprimare plastică, modul în care valurile (ordinea juridică internațională și ordinile juridice naționale) se sparg de promontoriul (dreptul transnațional) normativ și quasi-normativ al contemporaneității. Suntem privilegiați ca doctrinari! Și spun asta, întrucât ne-a fost dat să contemplăm acest promontoriu și să ne refugiem pe el. Iar acolo - pe și de pe acest promontoriu -, putem privi detașat spectacolul derutantelor interacțiuni ale tuturor acestor ordini juridice! Putem privi, fără teamă, furtunile normative și quasi-normative metise care ne-au „înecat” concepțiile juridice; acestea din urmă erau utilizate cu patos juvenil în secolele XIX și XX. Însă îmi place să cred că doctinarii începutului de secol XXI s-au salvat: au înțeles că realitatea post-post-modernă este metisă; au înțeles că această realitate constituie sursa ordinilor juridice transnaționale, ele însele metise; au înțeles că aceeași realitate sugerează, deocamdată calin, punerea accentului didactic pe arii de învățare, iar nu neapărat pe discipline care își apără, cu entuziasm belicos, „teritoriile”.

Dreptul transnațional ne sugerează necesitatea înțelegerii măcar a unui alt aspect. Prin inițiative care implică state-națiune²¹ sau/și organizații interguvernamentale (internaționale, n.n.), subiectele de drept privat, odinioară participanți la raporturi guvernate de dreptul internațional, se manifestă, *de facto*, ca veritabile subiecte de drept internațional²². Astfel, prin propriile inițiative, actorii privați impulsionează *direct*, pe alocuri decisiv, prin recurgerea

Journal of International, Transnational and Comparative Law, vol. 1 (2016), pp. 161-194. Cred că este utilă evaluarea trioului „actori, norme, mecanisme” în considerarea ideii „Jessup” potrivit căreia dreptul transnațional constituie, alături de instituția conflictului de legi, respectiv de sistemul de drept internațional, un domeniu distinct de cercetare. A se vedea P. Zumbansen, *Transnational Private Regulatory Governance: Ambiguities of Public Authority and Private Power*, în *Law and Contemporary Problems*, vol. 76 (2013), pp. 117-138.

²¹ De exemplu, prin inițiativa care a condus la emiterea Principiilor Directoare ale Națiunilor Unite referitoare la mediul de afaceri și drepturile omului.

²² Sesizează importanța crescândă, așa spune covârșitoare în ultimii treizeci de ani, a subiectelor de drept privat în producerea de drept internațional și B. Horrigan, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 8, pp. 196-223. De altfel, centrarea dreptului internațional pe subiectele de drept privat, iar nu (numai) pe statele-națiune, constituie geneza tăcută, dar fermă a așa-numitei „individualizări” a dreptului internațional însuși. Individualizarea este facilitată de dreptul internațional al drepturilor omului, astfel că este utilă lucrarea lui A. Peters, *Beyond Human Rights. The legal Status of the Individual in International Law*, Cambridge University Press, 2018. Plusez: individualizarea în discuție este facilitată și de dreptul internațional al investițiilor supus actualmente, sub auspiciile UNCITRAL, unui amplu proces de reformă. Cu privire la inițierea acestui proces, a se vedea și D. P. Fernández Arroyo, *Adjudicating Public Interests by Private Means: The Inescapable Involvement of States in the Chevron/Ecuador Saga*, în H. Muir Watt, L. Bíziková, A. Brandão de Oliveira, D. P. Fernández Arroyo (eds.), *supra.cit.*, nota de subsol nr. 18, pp. 56-75.

la actorii publici (state-națiune) reuniți sau nereuniți în instituții inter-guvernamentale (internaționale, n.n.), emiterea de instrumente de drept internațional „lichid” (*soft law*) și „solid” (*hard law*). În cadrul acestor inițiative, actorii publici sunt mobilizați de actorii privați să se orizontalizeze și să orizontalizeze mecanismele de producere a dreptului internațional. Grație sau din cauza orizontalizării, actorii publici au fost atrași (sau/și ademeniți?) în arealul contorsionat al lui „trans”. Societatea internațională, de altfel sensibilă la verticalizare²³, a devenit, prin orizontalizare, trans-națională. Orizontalizarea își joacă o bună parte din cărți, inclusiv cu privire la conceptul „reguli sau norme de drept transnațional”; rămâne de văzut *când, dacă și cum* va utiliza as-ul²⁴. În orice caz, îmi pare, în acest stadiu al propriilor cercetări, că orizontalizarea este, de fapt, esența mecanismului juridic transnațional²⁵. Aceasta este, de fapt, una dintre fațetele de manifestare ale societății transnaționale pentru care ierarhiile constituie un corp străin²⁶.

Societatea transnațională ne conferă nouă tuturor, privațiști și publiciști, interniști, internaționaliști, prilejul de a reconstrui, prin transnațional, dreptul

²³ Verticalizarea constituie „sufletul” clasificării subiectelor de drept internațional în primare și derivate. În condițiile trans-naționalizării puse în practică de societatea transnațională, îmi pare că respectiva clasificare, de altfel centrată pe statul-națiune, a devenit arhaică. Este prea mult și, poate violent, spus: „Nu mai există dreptul internațional!”. Există!, însă dreptul internațional nu mai este centrat pe state-națiune. Așa fiind, „Există dreptul internațional!”, însă realitățile transnaționale au aruncat în arhaic dreptul internațional centrat pe statele-națiune.

²⁴ S-a sesizat înaintea mea faptul că, din perspectiva legii aplicabile fondului litigiului, art.42 (1) din Convenția ICSID consacră posibilitatea aplicării *neierarhizate* (orizontalizate, n.n.) a normelor de drept internațional și a normelor de drept național. Aplicarea *ierarhizată* a acestor norme este familiară tribunalelor arbitrale inter-naționale și naționale. În plus, aplicarea *neierarhizată* permite Tribunalului arbitral ICSID să se „autonomizeze” (detașeze) de ordinile juridice naționale (inclusiv de principiul *lex fori*); tribunalele arbitrale inter-naționale și naționale soluționează litigii sub „cupola” lui *lex fori*. Așa fiind, aceste din urmă tribunale nu se pot detașa de ordinile juridice naționale (și de ordinea juridică internațională, n.n.), astfel că va trebui să aplice întotdeauna principiul *lex fori*. A se vedea F. Grisel, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 19, pp. 186-196.

²⁵ Iată o conceptualizare a mecanismelor juridice transnaționale: „modalități teoretice și practice prin care actorii publici și privați - state-națiune, organizații internaționale, companii multinaționale, organizații non-guvernamentale și persoane „private” - interacționează într-o varietate de foruri publice și private, interne și internaționale în scopul de a elabora, interpreta, valorifica și, în sfârșit, în scopul de a internaliza reguli de drept transnațional”. A se vedea H. H. Koh, *Transnational Legal Process*, în *Nebraska Law Review*, vol. 75 (1996), nr. 1, pp. 181-207.

²⁶ Prin absența ierarhiilor și a centrelor de putere sau a centrelor de putere a căror sferă de influență este stabilită volatil, să fie oare societatea transnațională generatoare de anarhie? Iată o întrebare care necesită o îndelungată și nepripită analiză.

internațional însuși, dar și sistemele de drept național²⁷. Ne mai conferă prilejul de a proiecta ordinea juridică internațională și ordinele juridice naționale în ADN-ul ordinilor juridice transnaționale. Acolo, în „trans”, cele două tipuri pot viețui distinct, însă interșanjabil, inter-penetrant, tensionat și netensionat deopotrivă. În lumina acestei versiuni de viețuire, societatea transnațională ne avertizează că a venit momentul! Da, a venit momentul să scoatem disciplinele „noastre” din izolare și să le reaşezăm în arii de învățare! Și să ne reaşezăm în universalitatea prezumtiv-relativă a preocupărilor noastre doctrinare!

În considerarea chestiunii care m-a preocupat, va fi lesne de sesizat (și) rolul organizațiilor inter-guvernamentale, inclusiv rolul Organizației Mondiale a Comerțului (OMC), veritabilă instituție internațională, în propagarea unei *ordini juridice transnaționale* în domeniul, logic, al comerțului. Vom vedea că, alături alți *actori* fie de drept intern, fie de drept internațional, sunt edificate, prin diverse *metode* sau *mecanisme, reguli/standarde* subsumabile, formal, dreptului internațional. Aceste *reguli și/sau standarde* sunt, în esența lor și pe fond, reguli de drept transnațional. Le calific astfel, întrucât, sub cupola dreptului internațional, pot sălășlui, prin transnațional, concepții de drept național sau concepții de drept cutumiar ale unor populații indigene. De altfel, îmi pare, cel puțin la data scrierii articolului, că viitorul dreptului transnațional este, în esența sa, național sau cutumiar, iar nu cu adevărat și pe fond internațional; sau acest viitor poate fi și internațional în versiune preponderent „lichidă” sau *soft law* (II).

Sintetizând, din noianul de aspecte care ne invită „Să luăm dreptul transnațional (public) în serios!”, mi-am exersat libertatea academică de a opta pentru evidențierea numai a sus-menționatei chestiuni. În orice caz, (și) chestiunea în discuție arată că societatea transnațională²⁸ ne sugerează, prin

²⁷ Îmi pare că efectul reconstrucției dreptului internațional și al sistemelor de drept național nu poate fi decât cubist; „cubist”, în sensul că rezultatul reconstrucției nu se caracterizează, într-o exprimare metaforică, prin „elemente geometrice bine ordonate”. A utilizat înaintea mea aceste din urmă cuvinte G. Lhuilier, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 11, pp. 243-289; și le-a utilizat atunci când a evidențiat fragmentarea dreptului internațional clasic. În orice caz, nu pot să nu mă întreb: cum ar putea să nu fie cubist sus-menționatul efect, în condițiile în care, prin metodologia dreptului transnațional, ordinea juridică internațională a fost „naționalizată” de o serie de state-națiune, respectiv „privatizată”, de relevante subiecte de drept privat, iar o bună parte din ordinele juridice naționale au fost internaționalizate? „Naționalizarea” și internaționalizarea constituie fațetele aceleiași probleme doctrinarno-ideologice pe care o denumesc „problemă transnațională”. Așa fiind, îmi pare mai potrivit să susținem că asistăm, cel puțin în România, la trans-naționalizarea, iar nu (numai) la internaționalizarea programelor de educație juridică universitară. Vom vedea, în timp, dacă acest „iureș” al transnaționalizării, inclusiv în varianta internaționalizării, este sau nu este benefic.

²⁸ Societatea post-post-modernă este cosmopolită, însă paradoxal, este și, sau în primul rând, locală. Cu alte cuvinte, universalismul post-post-modern este, preponderent, local. Întrucât există o pluralitate de „local”, post-post-modernismul își

concluziile acestui articol, „Să luăm Teoria dreptului transnațional în serios!”. Facultatea de Drept din Iași este un „spațiu” al gândirii juridice în care se poate da curs acestui din urmă mesaj-invitație (III).

II. Natura transnațională a unor reguli de drept internațional și național

Urmează să expun, exemplificativ și într-o ordine aleatorie, o serie de reguli de drept internațional și național a căror identitate transnațională este indiscutabilă. Fie și din această incipientă expunere, să conștientizăm și noi, cei de la începutul secolului XXI, că simțim, respectiv resimțim, consecințele existenței trioului „național- internațional- transnațional”! Să conștientizăm, mai ales, întrepătrunderea componentelor acestui trio! Chiar această întrepătrundere aruncă în aer ale noastre raționamente juridice clasice subsumabile distincțiilor clare pe care le efectuam și la sfârșit de secol XX. Una dintre acestea este distincția dintre un text de drept internațional și un text de drept intern.

II.1. Convenția de la New York privind recunoașterea și executarea silită a sentințelor arbitrale străine (1958) (Convenția de la New York)

Această primă categorie de reguli are izvor internațional (tratatul/convenția multilaterală) și se referă la recunoașterea și executarea silită a sentințelor arbitrale străine²⁹. Prin ratificarea Convenției de la New York de statele-națiune, aceasta devine, fără a-și pierde natura (instrument de drept internațional), componentă a sistemelor de drept intern ale respectivelor state-națiune. Convenția de la New York constituie, formal, un text de drept inter-național. Are această natură, întrucât implică raporturile unui stat-națiune cu alt stat-națiune în sub-domeniul arbitrajului; cu alte cuvinte, Convenția de la New York este, formal vorbind, expresia unei „afaceri” a statelor-națiune perfectate în sub-domeniul arbitrajului. Istoria legislativă a Convenției de la New York ne indică

devoalează natura plurală. Grație sau din cauza acestei pluralități, universalismul post-post-modern este eterogen, iar nu omogen. Situațiile transnaționale - la care se referă și profesorul Jessup la mijlocul secolului XX -, inițiază și perpetuează eterogenul. Chiar acest eterogen aruncă în vetust specializarea juriștilor numai într-o anumită disciplină. Îmi pare că este nevoie ca facultățile de drept, și din România, să inițieze specializarea juriștilor în așa-numita „arie de discipline”. Eterogenul factual contemporan poate fi contemplat prin cunoașterea inter-dependențelor dintre disciplinele de studiu. Or, aceste inter-dependențe pot fi cu adevărat sesizate sub cupola ariei de discipline, iar nu sub cupola unei singure discipline.

²⁹ Reținem faptul că este vorba despre sentințe arbitrale *străine*, iar nu despre sentințe arbitrale *internaționale*. În cadrul evidențierii acestei prime categorii de reguli de drept internațional, se va efectua și o mențiune care implică și Legea-Model UNCITRAL privind arbitrajul comercial internațional (1985, cu modificările adoptate în 2006).

identitatea transnațională a acestui instrument de drept internațional. De altfel, are identitate transnațională și cadrul juridic internațional pre-existent Convenției de la New York.

„Recurgeți la istorie, întotdeauna recurgeți la istorie” ne îndeamnă reputatul profesor de drept internațional Martti Koskenniemi³⁰. Iată de ce, anterior evidențierii identității transnaționale a Convenției de la New York, este indicat să menționez identitatea transnațională a instrumentelor de drept internațional denumite „Protocolul de la Geneva privind clauzele de arbitraj” din 24 septembrie 1923 (în continuare „Protocolul de la Geneva”), respectiv „Convenția de la Geneva privind executarea silită a sentințelor arbitrale străine” din 26 septembrie 1927 (în continuare „Convenția de la Geneva”).

În 1914, a avut loc la Paris Congresul Internațional³¹ al Camerelor de Comerț (organizații non-guvernamentale/subiecte de drept privat)³². Acest for privat a lansat ideea creării, de către statele-națiune, a unui regim de drept uniform (inter-național, n.n.) în domeniul arbitrajului. Ideea a fost preluată de Camera de Comerț Internațională de la Paris, (CCI Paris), creată în 1919. Această entitate non-guvernamentală a readus în atenția participanților la Congresele de la Londra (1921) și Roma (1923) ideea evocată. Liga Națiunilor, veritabilă organizație inter-națională, a valorificat, sau a fost pusă în situația de a valorifica, respectiva idee. Valorificarea unei idei „private” s-a materializat prin instrumentele „publice” (de drept inter-național, n.n.) adoptate la 24 septembrie 1923 și 26 septembrie 1927. Reținem aportul esențial, determinant al actorilor „privati” la crearea unor instrumente „publice” (de drept internațional, n.n.). După cel de-al doilea Război Mondial, Organizația Națiunilor Unite a valorificat, sau a fost pusă în situația de a valorifica³³, versiunea finală a textului Convenției

³⁰ A se vedea M. Koskenniemi, *Global Governance and Public International Law*, în *Kritische Justiz*, vol. 37, nr. 3 (2004), pp. 241-254.

³¹ Îmi pare că denumirea „Congres Internațional” este improprie, întrucât actorii acestui congres nu au fost state-națiune. Numai în această ipoteză congresul putea fi catalogat ca fiind inter-național.

³² Am valorificat informațiile referitoare la istoria legislativă a regimului de drept internațional din sub-domeniul sentințelor arbitrale străine prin recurgerea la Ch. Liebscher, *Preliminary Remarks*, în R. Wolff (ed.), *New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards - Commentary* -, C.H. Beck- Hart- Nomos, München, 2012, pp. 9-14.

³³ Anterior scrierii acestui articol, au fost menționate circumstanțele adoptării versiunii finale a textului Convenției de la New York. Prima versiune a textului acestui instrument inter-național a fost elaborată de CCI Paris și trimisă la ONU în 1953. Statele-națiune, membre ale acestei organizații inter-naționale, au manifestat rezerve față această primă versiune. În timpul negocierii inter-naționale (între delegații oficiali ai statelor-națiune, n.n.) propriu-zise a textului tratatului (convenție multilaterală) în discuție, activitatea de *lobby* desfășurată de CCI Paris a triumfat. De altfel, doi membri activi ai CCI Paris, Pieter Sanders și René Arnaud, erau și reprezentanți oficiali ai

de la New York la elaborarea căreia a contribuit decisiv mediul privat. De asemenea, reținem aportul esențial, determinant al actorilor „privati” la crearea unui alt instrument „public” (de drept internațional, n.n.).

Consacrați autori au menționat recent și următorul aspect: „actorii privați ocupă un rol important în canalizarea dezvoltării și aplicării dreptului internațional, din moment ce participă la mecanismul (de creare de reguli) incorporat dreptului internațional (...)”³⁴. Însă istoria legislativă a Protocolului de la Geneva, a Convenției de la Geneva și a Convenției de la New York ne indică ceva mai mult. Actorii privați instituie („privatizând” dreptul internațional?, n.n.), prin instituții inter-naționale create de statele-națiune, reguli de drept subsumabile, formal, ariei dreptului internațional. Teza mea este, în acest stadiu al cercetărilor, că identitatea instrumentelor internaționale sus-menționate este transnațională. Este așa, întrucât actori privați și-au „plasat” interesele în matricea unui interes public³⁵ valorificat, protejat sau „protejat” de o multitudine de state-națiune printr-un tratat (convenție multilaterală), veritabil izvor de drept internațional. Interesul privat „s-a cuibărit” în osatura interesului public. Energia interesului public este ... privată sau a devenit privată acum, la început de secol XXI! Oare cum ne privește Ulpian? Sper să ne privească îngăduitor.

Tocmai de aceea, instrumentele evocate sunt, formal, instrumente de drept inter-național. În esența și pe fondul lor, respectivele instrumente au, cu adevărat, identitate trans-națională, întrucât se plasează, pe fond, „în/printre” sau „dincolo de “ interesul public și privat deopotrivă. Sunt trans-naționale, întrucât interesul public și privat, dobândind statut interșanjabil, sunt reunite sub cupola, culmea!, a unui instrument de drept inter-național. Am fost învățați la sfârșit de secol XX că dreptul internațional, poate denumit redundant, și „public”, este destinat să satisfacă un interes public (interesul statelor-națiune, n.n.). Observăm, poate nu prea târziu, că, cel puțin de la începutul și la jumătatea secolului XX, se exercita intens, prin instrumente de drept inter-național, propagarea intereselor „private” împrăștiate în ADN-ul interesului public. Încă din acea perioadă, regulile de drept internațional „adăposteau” ospitalier se pare, trans-naționalul.

Este vorba atât despre reguli de drept internațional în versiune „solidă” (*hard law*) și „lichidă” (*soft law*) deopotrivă. Din prima categorie, am evidențiat, exemplificativ, Convenția de la New York – produs al interacțiunii privat-public

statelor-națiune Olanda și Franța. A se vedea F. Grisel, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 19, pp. 186-196. În orice caz, îmi pare că, (și) atunci, instituția conflictului de interese funcționa ineficace.

³⁴ A se vedea G. Shaffer, C. Coye, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 5, pp. 126-152.

³⁵ Este, indubitabil, de interes public chestiunea recunoașterii și executării silite a sentințelor arbitrale străine.

manifestate și în aria arbitrajului³⁶. Din cea de-a doua categorie, reținem Legea-Model UNCITRAL referitoare la arbitrajul comercial internațional (1985, cu modificările adoptate în 2006), denumită în continuare „Legea-Model UNCITRAL”³⁷. Acest din urmă instrument internațional este produsul unei entități inter-guvernamentale (UNCITRAL). Prin efectul consultărilor cu experții privați și instituțiile de arbitraj (entități non-guvernamentale, n.n.), Legea-Model UNCITRAL constituie un veritabil produs al aceleiași interacțiuni public-privat³⁸. Mecanismul dreptului transnațional a funcționat în două etape. În prima etapă, interesul privat al instituțiilor de arbitraj a fost proiectat într-un text de drept internațional. Cea de-a doua etapă consemnează redactarea unei multitudini de legislații naționale prin preluarea concepțiilor stabilite de Legea-Model UNCITRAL. Legiuitorul român a fost „timid” din acest punct de vedere.

Observăm că interesul privat (și) al instituțiilor de arbitraj este prezent, prin transplant, una din modalitățile de manifestare a tehnicii dreptului

³⁶ Din punctul de vedere al structurii formal-organizatorice, CCI Paris are o natură eclectică, întrucât respectiva structură nu este „fixabilă” în lumina tradiționalelor distincții „public-privat”, „intern-internațional”. Cu privire la acest aspect a se vedea F. Grisel, *Treaty Making between Public Authority and private Interests: The Genealogy of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*, în *European Journal of International Law*, vol. 28 (2017), nr. 1, pp. 73-87. Așa fiind, CCI Paris constituie un organism transnațional; constituie un organism transnațional, întrucât, cel puțin prin propria formă de organizare, transcende categoriile dreptului public clasic și dreptului privat clasic, pe de o parte, dar și categoriilor dreptului internațional clasic și dreptului intern clasic, pe de altă parte. Nu pot fi analizate în oglindă procedura arbitrală de tip „CCI Paris” și procedura arbitrală de tip „ICSID”. Susțin acest lucru, întrucât numai această din urmă procedură are un izvor eminent de drept internațional (Convenția ICSID). Însă nu pot să nu sesizez, în lumina notei de subsol nr. 23, faptul că și procedura arbitrală de tip „ICSID” este transnațională, pe de o parte, tribunalele arbitrale ICSID sunt transnaționale, pe de altă parte. Pentru a înțelege cum funcționează, în concret, dreptul transnațional al investițiilor (sau al relațiilor de muncă, sau al chestiunilor privind mediul înconjurător etc.), este indicat de studiat, în prealabil, disciplina „Teoria dreptului transnațional”. Fie și pentru faptul de a vedea cum funcționează, în concret, ce paradox!, aspectele teoretice, elementare, generale ale dreptului transnațional. Cu titlu de digresiune, reținem că dreptul internațional (și) în versiunea investițională constituie, grație (și) Convenției ICSID (tratat multilateral și izvor de drept internațional), vehiculul propagării unei concepții de drept transnațional (concepția aplicării orizontale și orizontalizate, adică neierarhizate, a normelor de drept internațional, respectiv de drept național). De altfel, dreptul internațional constituie unul din instrumentele pe care le utilizează specialiștii în drept transnațional pentru evaluarea normativă și quasi-normativă a situațiilor transnaționale.

³⁷ A se vedea *supra.*, nota de subsol nr. 28.

³⁸ A se vedea Ch. Whytock, *Private-Public Interaction in Global Governance: The Case of Transnational Commercial Arbitration*, în *Business and Politics*, vol. 12 (2010), nr. 3, pp. 1-27.

transnațional, într-un text de drept internațional; mai este prezent, prin preluarea concepțiilor edictate în conținutul acestui din urmă text și în legislații naționale din domeniul arbitrajului. Mai observăm interacțiunea dintre „ordinea” quasi-juridică creată de privați (instituții de arbitraj) și ordinea juridică internațională, respectiv ordinele juridice naționale³⁹. Ca efect al acestei interacțiuni, interesul public se manifestă „privat”, iar interesul privat se manifestă „public”. Dezarmantă interșanjabilitate! Este de urmărit dacă va continua acest proces de „privatizare” a dreptului internațional efectuat chiar în instituții interguvernamentale (internaționale, n.n.)⁴⁰. Acest proces s-a manifestat dual. În primul rând, dreptul internațional și organizațiile internaționale au operat o delegare *sui generis* către actorii privați, a propriilor prerogative. În al doilea, actorii privați au „orchestrat” chiar dreptul internațional și instituțiile de drept internațional⁴¹. Încă ne mai întrebăm acum, în secolul XXI, dacă este nevoie să luăm dreptul transnațional (public) în serios?

II.2. Acordul cu privire la aspectele comerciale referitoare la drepturile de proprietate intelectuală (TRIPS)

Cea de-a doua categorie de reguli are tot izvor internațional (tratatul/convenția multilaterală) și se referă la aria proprietății intelectuale. Specialiștii în acest domeniu cunosc, cu siguranță mai bine decât mine, chestiunile care implică rolul OMC. OMC a fost *ab initio* sau a devenit acel „loc” în care diverse tensiuni politice, economice și juridice conferă eterogenitate mecanismelor de satisfacere a scopului acestei organizații multilaterale. Este binecunoscut acest scop: „reducerea substanțială a tarifelor și a altor bariere comerciale și ... eliminarea tratamentului discriminatoriu în raporturile dintre state în domeniul comerțului”⁴². La ora la care scriu, este de ceva timp evidențiată interacțiunea dintre OMC, regimul juridic internațional și ordinele juridice naționale din domeniul comerțului desfășurat de statele-națiuni⁴³.

³⁹ Gradul de realizare a interacțiunii nu se manifestă la fel în toate ariile juridice. A se vedea R. Michaels, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 15, pp. 141-160.

⁴⁰ În domeniul recunoașterii și executării silite a sentințelor arbitrale străine, Convenția de la New York a validat și legitimat acest proces de „privatizare”. A se vedea G. Shaffer, C. Coye, *supra. cit.*, nota de subsol nr. 5, pp. 126-152.

⁴¹ Evidențiază acest aspect G. Shaffer, C. Coye, *supra. cit.*, nota de subsol nr. 5, pp. 126-152.

⁴² Pentru evidențierea scopului OMC din perspectiva cuplului guvernare-governanță, a se vedea R. Howse, J. Langille, *Permitting Pluralism: The Seal Products Dispute and Why the WTO Should Accept Trade Restrictions Justified by Non-instrumental Moral Values*, în *The Yale Journal of International Law*, vol. 37 (2012), nr. 2, pp. 367-432.

⁴³ Pentru radiografierea acestei interacțiuni, a se vedea G. Shaffer, *WTO in a Fragmented, Decentralized International Legal Order: Symposium Introduction*, în *Loyola University Chicago International Law Review*, vol. 6 (2008), nr. 1, pp. 1-4.

Această interacțiune nu este fadă și statică, ci de-a dreptul dinamică. Dinamismul i-a determinat pe unii doctrinari să evalueze această interacțiune și din perspectiva influențării reciproce a dreptului internațional, sistemelor de drept național și practicilor locale⁴⁴. Așa s-a născut conceptul referitor la crearea, interpretarea, circulația regulilor juridice (și quasi-juridice n.n.) care „străbat”, prin diverși actori (*exempli gratia* organizații internaționale, guverna naționale, actori privați), teritoriile statelor-națiune. Conceptul evocat (*transnational legal ordering*)⁴⁵ este indisolubil legat de un alt concept. Este vorba despre conceptul ordinilor juridice transnaționale (*transnational legal orders*); acestea din urmă semnifică „o colecție (mozaic, n.n.) de norme juridice (și quasi-juridice, n.n.) de entități organizaționale și actori (de drept public, drept privat, public-privat, n.n.) care dictează modul de înțelegere și practicare a dreptului în diverse domenii (inclusiv în domeniul comerțului, n.n.)”⁴⁶. Ambele concepte ne indică și faptul că noțiunea dreptului transnațional de „tip Jessup” a trecut, de cel puțin treizeci de ani, într-o altă etapă: etapa ordinilor juridice transnaționale⁴⁷ înlocuită, se pare, în orice caz acompaniată, de așa-numitele „spații transnaționale” generatoare de spații juridice transnaționale⁴⁸.

În orice caz, eterogenitatea mecanismelor de realizare a scopului OMC este instituită și întreținută de cel puțin un aspect. Punerea în practică a scopului deja evocat este, adesea, indisolubil legată nu neapărat de asociații profesionale de comerț. Această punere în practică implică mișcări sociale anti-globalizare sau chestiuni care aduc în discuție mediul înconjurător sau relațiile de muncă. Așa fiind, chestiunile implicate de realizarea scopului menționat sunt eterogene ca natură; doctrina străină de drept transnațional a punctat pe larg aceste aspecte, astfel că nu mai insist⁴⁹. Însă merită să fie reamintită eterogenitatea

⁴⁴ A se vedea G. Shaffer, H. Gao, *China's Rise: How It Took on the U.S. at the WTO*, în *University of Illinois Law Review*, vol. 1 (2018), pp. 114-184.

⁴⁵ Din perspectiva sus-menționată, este analizat și modul de manifestare al așa-numitei „noua *lex mercatoria*”. A se vedea G. Shaffer, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 5, pp. 231-253.

⁴⁶ A se vedea G. Shaffer, C. Coye, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 5, pp. 126-152. Acești autori valorifică noțiunea elaborată și propagată de doctrinar de T. C. Halliday, G. Shaffer, *Transnational Legal Orders*, în T. C. Halliday, G. Shaffer (eds.), *Transnational Legal Orders*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, pp. 3-74.

⁴⁷ A se vedea G. Shaffer, *Transnational Legal process and State Change*, în *Law & Social Inquiry*, vol. 37 (2012), nr. 2, pp. 229 – 264,

⁴⁸ A se vedea L. Catá Backer, *The Cri de Jessup Sixty Years Later. Transnational Law's Intangible Objects and Abstracted Frameworks*, în P. Zumbansen (ed.), *supra.cit.*, nota de subsol nr. 3, pp. 386-418.

⁴⁹ OMC constituie un exemplu de exersare a interlegalităților (tensiunilor dintre plurale și diverse ordini juridice sau dintre diverși actori, inclusiv populațiile indigene, n.n.). Pentru analiza guvernantei perfectate prin tratate și acorduri internaționale, inclusiv prin organizații internaționale (e.g. prin OMC, n.n.), a se vedea A. C. Aman Jr.,

creării regulilor sub cupola OMC-ului. Cel puțin în domeniul proprietății intelectuale, „vehiculul” acestei eterogenități este, paradoxal, mecanismul de emiter formal-omogenă, din perspectiva actorilor implicați, a regulilor din domeniul evidențiat. Ce vreau să spun?

Știm cu toții faptul că OMC-ul „este o organizație multilaterală care guvernează comerțul dintre națiuni (state-națiune, n.n.)” și care are ca temei obligațiile *statelor-membre* asumate printr-o serie de tratate multilaterale și plurilaterale⁵⁰. Într-adevăr, OMC-ul este o organizație care s-a născut ca efect direct al runde de negocieri („Runda Uruguay”) desfășurate în perioada 1986-1994. În cadrul constituirii OMC, a fost readoptat Acordul General pentru Tarife și Comerț⁵¹ („GATT 1994”) și, totodată, a fost extins domeniul de acțiune al așa-numitului „sistem OMC”⁵²; acest sistem a fost canalizat, originar, pe și spre comerțul de și cu mărfuri. Un palier al acestei extinderi a fost inițiat și consolidat printr-o serie de acorduri perfectate în domeniul comerțului cu și de servicii. Unul dintre aceste acorduri este TRIPS.

De asemenea, știm cu toții faptul că TRIPS constituie, ca natură, un instrument internațional. Cu alte cuvinte, TRIPS constituie o „afacere” a statelor-națiune care au optat să devină membre ale OMC. Urmează să observăm că această organizație internațională exersează, prin TRIPS, dreptul transnațional (public) înțeles, pentru moment, ca instrument metodologic de gestionare a raporturilor dintre actorii publici și privați. Această exersare s-a manifestat încă din stadiul de elaborare a regulilor stipulate în conținutul TRIPS. Chiar acest stadiu aduce la lumină manifestarea eterogenă a mecanismul de emiter formal-omogenă, din perspectiva actorilor implicați, a regulilor din domeniul evidențiat.

C. J. Greenhouse, *supra. cit.*, nota de subsol nr. 12, pp. 211-274. În orice caz, reținem că mișcările anti-globalizare nu constituie, neapărat, mesaje programatice contra globalizării ca atare. Ne atenționează, prin valorificarea doctrinei preexistente, autorii menționați, în sensul că o serie de mișcări anti-globalizare susțin o „altă” globalizare. Este de urmărit și analizat în viitor aceste aspecte din perspectiva interlegalităților care caracterizează dreptul transnațional înțeles în versiunea sa de instrument metodologic.

⁵⁰ Pentru rolului OMC în procesul de așa-numită „legalizare” a comerțului internațional, respectiv în procesul de așa-numită „politizare internă” a dreptului care implică relațiile din domeniul comerțului, a se vedea cartea scrisă de Ch. L. Davis, *Why Adjudicate? Enforcing Trade Rules in the WTO*, Princeton, Princeton University Press, 2012, pp. 1-20.

⁵¹ A se vedea GATT 1947.

⁵² S-a menționat deja faptul că exporturile de mărfuri și servicii, astfel efectuate de statele-națiune, sunt, în principiu, de domeniul dreptului intern. Însă importurile constituie obiect de preocupare al sistemului de drept internațional exprimat prin acorduri internaționale perfectate sub egida OMC. A se vedea D. F. Vagts, William S. Dodge, H. L. Buxbaum, H. H. Koh (eds.), *supra.cit.*, nota de subsol nr. 9, pp. 201-211.

Încă din anii 1980, o serie de antreprenori nord-americani privați din domeniul proprietății intelectuale au constituit o asociație națională⁵³. Asociația a fost constituită în scopul convingerii entităților guvernamentale ale SUA să includă chestiunea drepturilor de proprietate intelectuală în conținutul acordurilor comerciale (inclusiv bilaterale, n.n.). Ca urmare a cooptării unor antreprenori și din alte state-națiune, acest deziderat eminent privat „străbătea” și teritoriile acestor alte state-națiune; dezideratul în discuție a devenit cu adevărat transnațional. În demersul de realizare a acestui deziderat, a fost cooptat și statul-națiune SUA. Prin negocieri de multiple naturi (economică și/sau diplomatico-politice și/sau juridice), statul-națiune menționat a creat cadrul inițierii unei „mișcări” al cărei mesaj programatic implica reglementarea internațională a proprietății intelectuale prin acorduri comerciale. Între timp, s-a născut OMC, iar sub egida OMC s-a perfectat TRIPS. TRIPS a determinat unele state (de exemplu, R.P. Chineză) să impulsioneze inițierea și dezvoltarea unui atotcuprinzător regim de proprietate intelectuală. Este atotcuprinzător, întrucât regimul chinez de proprietate intelectuală a implicat și implică entități guvernamentale (*exempli gratia*, executive, judiciare), dar și din mediul academic. S-a menționat înaintea mea faptul că toate aceste dezvoltări semnificative nu constituie o simplă transplantare – mecanism de utilizare a metodologiei dreptului transnațional; R.P. Chineză a dezvoltat propriile politici și strategii în domeniul proprietății intelectuale⁵⁴.

Aspectele menționate mai sus relevă cel puțin două aspecte.

În primul rând, TRIPS constituie, din punct de vedere formal, expresia unui regim de drept internațional în domeniul proprietății intelectuale. Regimul este calificat „de drept inter-național”, întrucât, am menționat deja, TRIPS constituie o „afacere” a statelor-națiune membre ale OMC. Însă, în esența lucrurilor, TRIPS constituie expresia unui regim de drept transnațional. Calific acest regim ca fiind „transnațional”, întrucât: (i) actori naționali (nord-americani, n.n.) privați (antreprenori, n.n.) mobilizează pe alți actori naționali (străini prin raportare la ordinea juridică a SUA) privați (antreprenori, n.n.) în propagarea dezideratului sus-menționat; (ii) toți acești actori mobilizează state-națiune (SUA) în scopul convingerii altor state-națiune să perfecteze acorduri inter-etatice (internaționale, n.n.) în domeniul proprietății intelectuale; (iii) statele-națiune membre ale OMC perfectează TRIPS prin cooptarea chiar a OMC; state membre ale OMC procedează la crearea unor regimuri naționale în aria proprietății intelectuale.

⁵³ Acesta este unul dintre mecanismele de formare a ordinii juridice transnaționale în domeniul proprietății intelectuale. Am efectuat descrierea funcționării acestui mecanism prin valorificarea articolului scris de G. Shaffer, C. Coye, *supra. cit.*, nota de subsol nr. 5, pp. 126-152.

⁵⁴ A se vedea G. Shaffer, C. Coye, *supra. cit.*, nota de subsol nr. 5, pp. 126-152.

În al doilea rând, observăm ascensiunea ordinii juridice transnaționale din domeniul evocat. Ordinea juridică transnațională în discuție implică actori privați (de drept privat, n.n.), actori publici (de drept public, n.n.), entități internaționale (OMC, n.n.), entități guvernamentale naționale (de exemplu, chineze, n.n.), ordinea juridică internațională și ordini juridice naționale. Toți aceștia și toate acestea sunt cu adevărat mobilizate în scopul „străbaterii” teritoriilor statelor-națiune. Mobilizarea este impropriu de efectuat numai prin dreptul internațional sau numai prin sistemele de drept național. Îmi pare că mobilizarea poate fi efectuată prin ordinea juridică transnațională care „a pus la lucru” dreptul internațional și sistemele de drept național deopotrivă, pe de o parte, pe actorii privați și publici deopotrivă, pe de altă parte. Prin TRIPS, regimul proprietății intelectuale este global, dar nu în sensul că este unic. Este global, în sensul că pulsează prin plurale și diverse ordini juridice, prin plurali și diverși actori care coabitează tensionat *dincolo de*, iar nu neapărat între (pe tărâmul dreptului inter-național, n.n.) sau pe teritoriile statelor-națiune (pe „teritoriile” sistemelor de drept național, n.n.).

În stadiul post-globalizare în care îmi pare că am intrat, globalul nu este unic, ci, paradoxal și șocant, plural și divers. Să fie oare pluralitatea și diversitatea globalului panaceului fărâmițării dreptului internațional pe care o deplânge profesorul Martti Koskeniemi în sau/și din anul 2006?⁵⁵ Iată o întrebare care, îmi pare, merită să fie contemplată în viitor. Până la formularea unui răspuns, globalul plural și divers funcționează, paradoxal, în perioada post-globalizare, prin metodologia dreptului transnațional manifestată și în arealul clasicului drept public. Într-adevăr, „o dată cu declinul globalizării⁵⁶, survine ivirea transnaționalului⁵⁷; poate că „după globalizare” semnifică „înainte de (altă, n.n.) globalizare”. În orice caz, aspectele menționate mai sus evidențiază, indubitabil, rolul OMC-ului de „administrator” al ordinii juridice transnaționale din aria proprietății intelectuale. OMC a contribuit, pe deplin, la propagarea acestei

⁵⁵ A se vedea UN/A/CN.4/L.682 din 13 aprilie 2006. Fărâmițarea dreptului internațional este cauza și consecința deopotrivă a satisfacerii, prin noțiunea „guvernanței” (iar nu a guvernării, n.n.), de către actorii privați a propriilor interese (eminamente private, n.n.) în numele și pe „aripile” universalului. Am formulat această idee prin valorificarea articolului scris de M. Koskeniemi, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 29, pp. 241-254. Da! Rezonez cu ideea acestui profesor: dreptul internațional nu este numai un „spațiu” de reglementare. Este (și) spațiul în care se articulează cu adevărat interese ale societății internaționale. Nu ar trebui să fie spațiul în care se propagă, în numele societății internaționale, propriile interese de către actorii privați; interesele acestora din urmă nu pot fi decât „private”.

⁵⁶ S-a avansat ideea potrivit căreia prea des uzitatul și demonetizatul termen „globalizare” poate fi înțeles (sau implică sau se referă, n.n.) ca acea „ comprimare a spațiului și timpului”; comprimarea în discuție corespunde modernității târzii. A se vedea A. Giddens, *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1991, p. 64.

⁵⁷ A se vedea R. Michaels, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 15, pp. 141-160.

ordini juridice transnaționale; s-a menționat deja faptul că TRIPS- regulă de drept transnațional consacrată printr-un instrument de drept internațional, are consecințe adânci (reverberează, n.n.) asupra arealului ordinilor juridice instituite de statele-națiune pe propriile teritorii⁵⁸.

Îmi pare că nu trebuie omis efectul - l-aș denumi, de „bumerang”, care poate caracteriza orice ordine juridică transnațională, inclusiv ordinea juridică transnațională din aria proprietății intelectuale. Acest efect facilitează și consecințele pe care le pot avea, prin contorsionata metodologie a dreptului transnațional, ordinele juridice naționale, sau anumite ordini juridice naționale, asupra ordinii juridice internaționale. În fond, dreptul transnațional, înțeles și ca mecanism, nu este numai non-tradițional, non-static, normativ (și quasi-normativ, n.n.). Este și (sau în primul rând, n.n.), dinamic, în sensul că „transformă (dreptul public și privat deopotrivă, dreptul intern și internațional deopotrivă, n.n.), migrează (...) dinspre nivelul public spre nivelul privat, dinspre nivelul intern spre nivelul internațional și viceversa”⁵⁹. Încă ne mai întrebăm acum, în secolul XXI, dacă este nevoie să luăm dreptul transnațional (public) în serios?

II.3. Legea-Model UNCITRAL referitoare la insolvența transfrontalieră (1997) (în continuare „Legea-Model UNCITRAL referitoare la insolvență”⁶⁰)

Cea de-a treia categorie de reguli are izvor internațional (Lege-Model) și se referă la aria insolvenței. Este veche și nouă dezbaterea referitoare la izvoarele „lichide” (*soft law*) ale dreptului internațional, respectiv la efectele acestor izvoare asupra dreptului internațional însuși⁶¹. Din considerente de spațiu, dar și din rațiunile de scriere ale acestui articol, această dezbatere nu este reluată.

⁵⁸ Conferă OMC-ului acest statut de „administrator” A. C. Cutler, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 3, pp. 321-347.

⁵⁹ A se vedea H. H. Koh, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 24, pp. 181-207.

⁶⁰ Este utilă lecturarea Ghidului UNCITRAL (2013) care conține, printre altele, și linii de interpretare a sus-menționatei Legi-Model UNCITRAL. Totodată, este utilă lecturarea Legii-Model UNCITRAL (2019) referitoare la insolvența grupului de societăți, inclusiv a Ghidului UNICTRAL (2019) aferent acesteia.

⁶¹ De exemplu, a se vedea P. Weil, *Towards relative normativity in international law*, în *American Journal of International Law*, vol. 77 (1983), nr. 3, pp. 413-442. Este de analizat dacă multiplicarea izvoarelor „lichide” ale dreptului internațional, inclusiv în domeniul comerțului, este expresia „decadenței” dreptului internațional însuși în versiune instituționalizat-pozitivistă. Pentru moment, consider, preliminar, că trebuie să ne intereseze modul în care dreptul internațional influențează, prin izvoarele sale „solide” (*hard law*) și „lichide” (*soft law*), ordinele juridice naționale și se lasă influențat de acestea din urmă, respectiv de realități quasi-normative; proporția numerică dintre respectivele izvoare contează mai puțin. Deocamdată, identific două curente doctrinare. Potrivit primului curent, începând cu data de 11 septembrie 2001, „dreptul internațional formal stagnează calitativ și cantitativ”; este vorba despre stagnarea și declinul modelelor

Prealabil evidențierii, din punct de vedere neformal, a naturii latent-transnaționale a Legii-Model UNICITRAL referitoare la insolvență, se impune o precizare. Legile-Model și Ghidurile inter-naționale⁶² pun în practică ideea de pluralism juridic pe care ONU o exersează și în domeniul comerțului, respectiv în domeniul investițiilor⁶³. Într-o accepțiune comodă intelectualmente, pluralismul juridic semnifică, logic, (și) mai multe surse de drept internațional. Însușirea unor asemenea accepțiuni anunță apusul doctrinei! Departe de mine gândul de a contribui la ivirea acestui apus. De aceea, sugerez evaluarea pluralismului juridic ca expresie a *interacțiunilor* tensionate sau/și netensionate dintre plurale izvoare de drept internațional. În lumina acestei accepțiuni, pluralismul juridic nu poate fi desprins de influența pe care o exercită, grație sau din cauza interacțiunii, aceste izvoare de drept internațional fie în raporturile dintre ele, fie asupra ordinilor juridice naționale.

De exemplu, o Lege-Model UNCITRAL, oricare ar fi aceasta, inspiră sau are potențial de a influența pe legiuitorii naționali în procesul de elaborare de reguli într-un domeniu sau altul. Dacă potențialul respectiv a fost valorificat de legiuitorii naționali, Legea-Model este mai „tare” decât un tratat nesemnat, neratificat, neacceptat⁶⁴. Ideea de pluralism juridic⁶⁵ semnifică, într-un înțeles

tradiționale ale dreptului internațional, denumit redundant, și „public”. A se vedea J. Pauwelyn, R. A. Wessel, J. Wouters, *When Structures Become Shackles: Stagnation and Dynamics in International Lawmaking*, în *European Journal of International Law*, vol. 25 (2014), nr. 3, pp. 733-763. Potrivit celui de-al doilea curent, concluziile cu privire la stagnare au calculat greșit numărul izvoarelor „solide” (*hard law*) ale dreptului internațional. A se vedea G. Shaffer, C. Coye, *supra. Cit.*, nota de subsol nr. 5, pp. 126-152.

⁶² Prin „Legile-Model și Ghidurile inter-naționale” înțeleg acele instrumente pe care statele-națiune le elaborează în raporturile bilaterale și multilaterale (inclusiv sub cupola organizațiilor inter-guvernamentale).

⁶³ Pentru analiza pluralismului juridic în domeniul vieții de afaceri, a se vedea J. Linarelli, *Global Legal Pluralism and Commercial Law*, în P. S. Berman (ed.), *The Oxford Handbook of Global Legal Pluralism*, Oxford University Press, 2020, pp. 689-745.

⁶⁴ Un exemplu bine-cunoscut este Legea-Model UNCITRAL referitoare la arbitrajul comercial internațional (1985, cu modificările adoptate în 2006). Inițial, s-a dorit perfectarea sub egida ONU a unui tratat (convenție multilaterală) în aria evocată. În una din propriile scrieri anterioare, am menționat deja propunerea reputatului profesor rus Serghei Lebedev formulată, atunci, în penultimul deceniu al secolului XX, în sensul adoptării unui asemenea tratat. A se vedea *Curs de drept internațional – cu privire numai asupra comerțului*, Editura CH Beck, București, 2019, pp. 15-16.

⁶⁵ Această idee este înțeleasă și în accepțiunea unui funcțional plural. Noua (sau cea mai nouă, n.n) *lex mercatoria* contribuie la propagarea acestui funcțional plural și la un contemporan drept internațional plural. Este relevantă analiza efectuată de F. Mégret, *International Law as a System of Legal Pluralism*, în P. S. Berman (ed.), *supra.cit.*, nota de subsol nr. 62, pp. 533-555.

ne-comod, și influența pe care entitățile private (non-guvernamentale)⁶⁶ o au asupra dreptului internațional și statelor-națiune însele. Aceste entități emit, prin exersarea guvernării trans-naționale, veritabile „Coduri” care influențează industrii întregi și destine ale statelor-națiune⁶⁷. Este deja celebru ISO 26000 emis de Organizația Internațională pentru Standardizare, veritabilă entitate non-guvernamentală; membrii acesteia nu sunt statele-națiune, însă acestea din urmă și instituțiile inter-guvernamentale (internaționale, n.n.) își stabilesc agendele legislative (și) în considerarea acestui ISO 26000⁶⁸. Concret: observăm că ordinele juridice transnaționale implică actori, reguli, mecanisme care influențează și se influențează reciproc chiar din stadiul creării propriu-zise a regulilor.

Această influențare reciprocă este, adeseori, atât de pronunțată, încât organizațiile internaționale au devenit „casa” legiuitorului trans-național (metis, n.n.). Legea-Model UNCITRAL referitoare la insolvență constituie un veritabil instrument de drept transnațional survenit, formal, prin mecanisme de drept inter-național. Așa fiind, statele-națiune membre ale ONU sunt legiuitorul internațional formal al evocatei Legi-Model. S-a menționat înaintea mea faptul că Legea-Model UNCITRAL referitoare la insolvență este rezultatul cooperării active dintre actori statali (*exempli gratia*, statul-națiune SUA), supra-statali (*exempli gratia*, quasi-federația Uniunea Europeană) și non-statali (*exempli gratia*, INSOL Internațional, Asociația Internațională a Barourilor)⁶⁹.

Esența transnațională a acestui instrument „lichid” de drept internațional nu implică, sau nu se reduce, la coabitarea în același „spațiu” („spațiul” ONU, n.n.) al actorilor de public clasic și de drept privat clasic. Esența în discuție aduce la lumină curgerea intereselor private în bazinul interesului public și invers.

⁶⁶ De exemplu, un instrument de drept internațional, Acordul OMC referitor la obstacolele tehnice din domeniul comerțului, resimte puternic influența Organizației Internaționale pentru Standardizare (entitate non-guvernamentală, n.n.). Acest proces de influențare aduce la lumină interacțiunea dintre componentele „publică” și „privată” ale dreptului internațional. A se vedea G. Shaffer, C. Coye, *supra. Cit.*, nota de subsol nr. 5, pp. 126-152.

⁶⁷ Am menționat deja faptul că, prin aceste Coduri *sui generis*, se „privatizează” ordini juridice naționale și internațională. Analizează acest proces de *sui generis* privatizare R. Michaels, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 19, pp. 162-171.

⁶⁸ S-a menționat de ceva timp ideea „denaționalizării agendelor statelor”, de altfel acompaniată, inevitabil, de „privatizarea” mecanismului de creare a normelor juridice. A se vedea S. Sassen, *Territory. Authority. Rights, From Medieval to Global Assemblages*, Princeton University Press, Princeton (New Jersey), 2006, pp. 222-272. Această idee este preluată și de A. C. Aman Jr., C. J. Greenhouse, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 11, pp. 400-406. Acești autori analizează, printre altele, structura și scopul, respectiv evoluția și obiectivele Organizației Internaționale pentru Standardizare.

⁶⁹ A se vedea T. C. Halliday, B. G. Carruthers, *The Recursivity of Law: Global Norm-Making and National Law-Making in the Globalization of Corporate Insolvency Regimes*, în *American Journal of Sociology*, vol. 112 (2007), nr. 4, pp. 1135-1202.

Această duală, contorsionată curgere se produce, transnațional, cu aportul dreptului internațional însuși. „Transnațional” în sensul că interesele de drept privat (național, supra-național, sub-național, n.n.) sunt proiectate într-un instrument de drept internațional, fie și în versiune non-obligatorie (*soft law*); „transnațional”, în sensul că statele-națiune preiau, prin proprii legiuitori, concepții de drept public în versiune internațională care satisfac, uneori preponderent, interese de drept privat. Această frenezie transnațională este satisfăcută de legiuitorul transnațional (metis, n.n.). Este metis acest legiuitor, întrucât componente ale legiuitorilor internațional, naționali, dar și ai „legiuitorilor” privați se atrag, se resping în derutantul ADN normativ, respectiv quasi-normativ, al transnaționalului. Nu a devenit dreptul internațional transnațional? Dacă doctrina română nu a răspuns sau se pregătește să răspundă, revine, poate ca un leitmotiv al acestui articol, enunțul cu vocație interogativă: Încă ne mai întrebăm acum, în secolul XXI, dacă este nevoie să luăm dreptul transnațional (public) în serios?

II.4. Standardele referitoare la limitele maxime ale reziduurilor din pesticide

Cea de-a patra categorie de reguli are izvor național (legislații naționale emise de state) și se referă la aria pesticidelor utilizate în industria alimentară⁷⁰.

⁷⁰ Natură transnațională pot avea și regulile de drept quasi-federal (sistemul normativ al Uniunii Europene). Am în vedere, *exempli gratia*, așa-numitul „Sistem al Uniunii Europene cu privire la emiterea de dioxid de carbon”, a cărui concepție a influențat legislații emise de state-națiune, nu neapărat membre ale Uniunii Europene. Cu privire la incidența metodologiei de drept transnațional în domeniul dreptului mediului, a se vedea N. Affolder, *Transnational Law as Unseen Law*, în P. Zumbansen (ed.), *supra.cit.*, nota de subsol nr. 3, pp. 364-385. Activitatea de guvernare (politică, n.n.) se desfășoară, preponderent, centralizat sau cu vocație centralizată. Activitatea de guvernare (economică, n.n.) se desfășoară, preponderent sau mai cu seamă, descentralizat. Descentralizarea este de esența guvernantei a cărei eficacitate este conferită de și prin metoda dreptului transnațional. Metoda evidențiată imprimă, chiar prin tehnica transplantului utilizată de legiuitorii naționali, caracter difuz propagării așa-numitelor „standarde globale”. Acest tip de guvernare este analizat de H. Jörgens, *Governance by diffusion: Implementing Global Norms through Cross-National Imitation and Learning*, în W. M. Laferty (ed.), *Governance for Sustainable Development: The Challenge of Adapting Form to Function*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham (UK) – Northampton, MA (USA), 2004, pp. 246-283. Natură transnațională pot avea și regulile quasi-normative emise de comunitățile indigene și religioase. Pentru înțelegerea naturii transnaționale a acestor quasi-norme, nu se poate face abstracție de ideea pluralismului juridic. Este utilă lectura articolului scris de K. Gover, *Legal Pluralism and Indigenous Legal Traditions*, în P. S. Berman (ed.), *supra.cit.*, nota de subsol nr. 62, pp. 847-875.

Două precizări prealabile merită să fie efectuate.

În *primul rând*, grație naturii transnaționale create sau dobândite, anumite reguli de drept național sunt în măsură să „străbată” teritoriile mai multor state-națiune, dar și „teritoriul” dreptului internațional. Concret: anumite reguli de drept național se aplică *sui generis* dincolo de teritoriul statului-națiune emitent. Calific această aplicare ca fiind *sui generis*, întrucât nu operează prin mecanismul conflictului de legi. Asemenea calificare se datorează și diluării, pe alocuri, a prezumției contra aplicării extra-teritoriale a legislațiilor naționale. Îmi pare că a contribuit la această diluare amplificarea caracterului permeabil al granițelor politico-teritoriale ale statelor-națiune⁷¹.

În *al doilea rând*, regulile din domeniul siguranței alimentare au început să constituie osatura unui așa-numit „drept al hranei”. Aceste reguli nu mai pot fi captate, independent și izolat, de sistemul de drept internațional, respectiv de instituția conflictului de legi; „rețeaua” de interese eterogene implicate în domeniul siguranței alimentare funcționează în lumina unei interdependențe. Este vorba despre interdependența dintre actorii, eterogeni și aceștia ca natură, care se manifestă neliniar în interiorul, respectiv în exteriorul statelor-națiune. Interdependența evocată este atât de intensă, încât mecanismele de guvernare politică au lăsat locul sau sunt sau au devenitacompaniate de mecanismele de guvernare. Acestea din urmă nu se opresc la granițele politico-administrative ale statelor-națiune. Prin guvernare, se „străbate” mapamondul și, implicit, teritoriile statelor-națiune⁷². Guvernarea operează simultan sau/și concomitent,

⁷¹ Chestiunea aplicării extra-teritoriale a legislațiilor emise de anumite state-națiune este analizată, cel puțin de un autor, ca fiind „ubicuă și, adesea, legitimă”. A se vedea M. Lehman, *New challenges of extraterritoriality: superposing laws*, în F. Ferrari, D. P. Fernández Arroyo (eds.), *Private International Law. Contemporary Challenges and Continuing Relevance*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham (UK)- Northampton, MA (USA), 2019, pp. 259-291. Acest autor mai menționează un aspect demn de luat în seamă. Legislația Uniunii Europene din aria datelor personale (Regulamentul (UE) 2016/679 din 27 aprilie 2016, n.n.) dobândește, grație unui subiect de drept privat (compania Facebook, n.n.), aplicare extra-teritorială. Compania Facebook a preluat în propriile „reglementări” concepția sus-menționatului instrument quasi-federal. „Reglementările” emise de actorul privat compania Facebook se aplică propriilor clienți dispersați pe teritorii ale statelor-națiune din întreaga lume. Așa fiind, observăm cum un actor privat conferă „autoritate” extra-teritorială unei reglementări aplicabile numai pe teritoriul Uniunii Europene. Plusez: reglementarea quasi-federală evocată a devenit, grație unui subiect de drept privat, manifestare a dreptului transnațional. Esența acestei manifestări este chiar aplicarea extra-teritorială, prin intermediul „reglementărilor” Facebook, a Regulamentului (UE) 2016/679.

⁷² Se pare că noțiunea „guvernare globală” a fost creionată de auto-intitulata „Comisie referitoare la guvernare globală”. Noțiunea ca atare a fost preluată de agenda ONU în 1995. A se vedea C. N. Murphy, *The emergence of global governance*, în Th. G. Weiss, R. Wilkinson (eds.), *International Organization and Global Governance* (1st

însă intersanjabil, respectiv în multiple feluri. Concret: guvernanta funcționează descentralizat, verticalizat, orizontalizat și în „diagonală” în egală măsură; guvernanta validează ierarhiile orizontalizate (ce paradox derutant!, n.n.), pe de o parte, guvernanta validează nesubordonarea verticalizată (alt paradox derutant, n.n.), pe de altă parte. În ultimii ani, regulile evocate s-au aflat fervent pe agenda statelor-națiune, organizațiilor inter-guvernamentale (internaționale, n.n.), dar și al organizațiilor non-guvernamentale deopotrivă.

Tensiunile dintre aceste agende s-au exprimat (și) prin mecanisme de drept transnațional (cum ar fi mecanismul transplantului, n.n.). De exemplu, GLOBALG.A.P. este o entitate privată care certifică produse agricole; în cadrul acestui demers, GLOBALG.A.P. a incorporat propriilor „reglementări” liniile directoare stabilite de Organizația ONU pentru Alimentație și Agricultură⁷³ (FAO). Un alt exemplu: Ghidul legal UNIDROIT/FAO/FIDA referitor la agricultura contractuală, în continuare „Ghidul”, constituie expresia interacțiunii dintre mecanismele de creare de drept internațional și mecanismele de creare de practici în domeniul agricol. Acestea din urmă sunt instituite de producătorii agricoli (inclusiv de entități private), precum și de companii, preponderent private, care activează în aria agro-alimentară⁷⁴. De data aceasta,

edition), Routledge, 2013, pp.49-60. Raportul dintre componenta „privată” a dreptului internațional și guvernarea globală este analizată de H. van Loon, *The present and prospective contribution of global private international law unification to global legal ordering*, în F. Ferrari, D. P. Fernández Arroyo (eds.), *supra.cit.*, nota de subsol nr. 70, pp. 214-234. Comisia de guvernanta globală a fost creată în lumina inițiativei lui Willy Brandt. Pentru o posibilă conceptualizare a guvernării globale, a se vedea Raportul „*Vecinătatea noastră globală*” elaborat de Comisia referitoare la guvernanta globală Raportul este menționat și de K. Nowrot, *Global Governance and International Law (Beiträge zum transnationalen Wirtschaftsrecht)*, Universitatea Halle-Wittenberg, 1 noiembrie 2004, pp. 1-34.

⁷³ Evidențiază caracterul privat al acestei entități G. Shaffer, C. Coye, *supra. Cit.*, nota de subsol nr. 5, pp. 126-152. Cadrul extins al aspectelor sus-menționate este analizat de E. E. Meidinger, *Private Import Safety Regulation and Transnational New Governance*, în C. Coglianese, A. M. Finkel, D. Zaring (eds.), *Regulatory Governance in the Global Economy*, University of Pennsylvania Press, 2010, pp. 233-253. Sub cupola entității private GLOBALG.A.P., au fost emise standarde internaționale în domeniul certificării de produse alimentare. Aceste standarde au fost stabilite, împreună, în 1997 de un stat-națiune (Marea Britanie, n.n.) și de o serie de actori privați (magazine universale). Aceștia din urmă sunt membrii unui Grup de lucru din domeniul desfacerii de produse alimentare în Europa. Sistemul de certificare în discuție este utilizat în lumea întregă. Iată o situație transnațională! A se vedea F. Snyder, H. Zhouke, N. Lili, *Transnational Law in the Pacific Century. Mapping Pesticide Regulation in China*, în P. Zumbansen (ed.), *supra.cit.*, nota de subsol nr. 3, pp. 153-185.

⁷⁴ Pentru analiza interacțiunilor (așa-numitele „interlegalități”, n.n.) incidente pe piața siguranței alimentare, a se vedea și A. C. Aman Jr., C. J. Greenhouse, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 11, pp. 414-423.

un instrument internațional „lichid” (*soft law*) a incorporat (și) interese ale operatorilor privați; acești operatori privați „străbat”, prin propriile produse agricole destinate comercializării pe mapamond, teritoriile statelor-națiune.

Observăm faptul că interacțiunea dintre public și privat este de esența mult analizatei și, poate, controversatei guvernante globale (trans-teritoriale, n.n.⁷⁵). Însă interacțiunea menționată nu epuizează mozaicul normativ și quasi-normativ scos la lumină de metodologia denumită „drept transnațional”. Există și o serie de alte interacțiuni. De exemplu, există interacțiunea dintre normativ și quasi-normativ. Mai există interacțiunea dintre național și internațional funcționabilă dinspre național spre internațional și invers. Din noianul de interacțiuni, transpare și existența regulilor de drept național a căror natură transnațională se manifestă și în multiple domenii.

În considerarea scrierii acestui articol, am optat pentru domeniul siguranței alimentare, sub-domeniul pesticidelor. Siguranța alimentară constituie una dintre chestiunile care interesează mapamondul⁷⁶. Este reglementabilă prin instrumente de drept internațional cu putere obligatorie (acorduri multilaterale interguvernamentale, n.n.) și neobligatorie (*soft law*) deopotrivă. Orice chestiune care interesează mapamondul (inclusiv chestiunea siguranței alimentare, n.n.) este reglementabilă și printr-un instrument de drept intern (național, n.n.). În momentul în care concepția acestui din urmă instrument este proiectată într-un instrument de drept internațional, oricare ar fi versiunea acestuia, regula de drept național dobândește natură transnațională. Cu alte cuvinte, naționalul

⁷⁵ În acest stadiu al propriilor analize, îmi pare mai potrivită noțiunea „guvernanță trans-teritorială”, în detrimentul noțiunii „guvernanță globală”. Aceasta din urmă este de esența globalizării care „sugerează o idee a universalității și centralizarea de sus în jos”. Formulează această idee R. Michaels, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 15, pp. 141-160. Îmi pare că globalizarea a „înghițit” teritoriile statelor-națiune și le-a proiectat în derutantul spațiu de-teritorializat. În condițiile declinului globalizării, s-a reactivat transnaționalul care implică universalul, paradoxal, plural, pe de o parte, care nu implică de-teritorializarea, pe de altă parte. Teritoriile statelor-națiune sunt utilizate de actori plurali și diverși ca natură; acești actori instituie guvernanta de sus în jos, de jos în sus, dar și guvernanta incidentă „pe diagonală”. Întrucât nu implică de-teritorializarea, ci folosește teritoriile statelor-națiune, guvernanta post-globalizare nu poate fi decât trans-teritorială.

⁷⁶ Este greu de omis chestiunea referitoare la protejarea mediului înconjurător. De altfel, această chestiune este predispusă la abordarea prin mecanismele dreptului transnațional. Unul dintre aceste mecanisme implică instituirea, pe orizontală, de „rețele”. Acestea din urmă sunt instituite de oameni de știință, organizații non-guvernamentale, mișcări sociale promotoare ale activismului de orice tip (*e.g.*, social), orașe. Este bine-cunoscută inițiativa primarului orașului Londra manifestată, în sensul constituirii, în anul 2005, a Grupului celor 18 mega-orașe (C40). C40 s-a constituit pentru a contracara pericolele generate de schimbările climatice. Pentru analiza acestor aspecte, a se vedea A. C. Aman Jr., C. J. Greenhouse, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 11, pp. 106-113.

poate sălășlui, prin transnațional, în internaționalul „împrăștiat” în alte ordini juridice naționale. Asemenea natură transnațională poate dobândi orice regulă de drept național (român, rus, japonez, nigerian, american etc), sub rezerva îndeplinirii condiției menționate: concepția de drept intern referitoare la chestiunea de interes pentru mapamond se regăsește, grație eforturilor politico-diplomatice, în conținutul unui instrument de drept internațional; acesta din urmă produce efecte și/sau influențează ordini juridice ale altor state-națiune. În domeniul siguranței alimentare, sub-domeniul pesticidelor, au dobândit natură transnațională regulile de drept chinez. Este deloc surprinzătoare această natură dobândită pentru cel puțin două motive. În primul rând, R.P. Chineză este lider mondial în producția, utilizarea și exportul pesticidelor; în al doilea rând, R.P. Chineză are un rol semnificativ în activitatea comercială cu produse alimentare⁷⁷.

Este indiscutabilă existența labirintului de reglementări și quasi-reglementări, fie internaționale, fie naționale (chineze, n.n.) care acoperă domeniul, respectiv sub-domeniul evidențiate⁷⁸. Ceea ce mi-a atras atenția nu este acest labirint de reglementări și quasi-reglementări⁷⁹. Chestiunile care interesează mapamondul, inclusiv siguranța alimentară, nu (mai) sunt numai „afacerea” statelor-națiune; nu (mai) sunt numai „afacerea” dreptului internațional. Pentru soluționarea unor asemenea chestiuni, este nevoie de o întregă „infrastructură” normativă, respectiv quasi-normativă; respectiva „infrastructură” ființează *dincolo de* teritoriile statelor-națiune, însă, paradoxal, reverberează asupra respectivelor teritorii. La propagarea acestei „infrastructuri”, de altfel mustind de transnațional, contribuie plurali și diverși actori: organizații internaționale, guverne ale statelor-națiune exportatoare și importatoare de alimente, asociații profesionale, asociații de consumatori etc. Aceste din urmă aspecte mi-au atras atenția! Aceste din urmă aspecte evidențiază și modul în care o concepție de drept național (în acest caz, dreptul chinez, n.n.) devine standard internațional!

⁷⁷ A se vedea F. Snyder, H. Zhouke, N. Lili, *supra.cit.* nota de subsol nr. 72, pp. 153-185.

⁷⁸ În acest labirint, se pot identifica, de exemplu, Convenția adoptată de Organizația Internațională a Muncii cu privire la Siguranța și Sănătatea din Agricultură, astfel adoptată în data de 21 iunie 2001 și intrată în vigoare în data de 20 septembrie 2003. Se poate identifica și Codul Internațional de Conduită cu privire la Distribuția și Utilizarea Pesticidelor (1985, cu reactualizarea din 2002) adoptat de FAO. Pentru analiza judicioasă a tabloului complet al reglementărilor internaționale și naționale (chineze, n.n.) din sub-domeniul în discuție, a se vedea F. Snyder, H. Zhouke, N. Lili, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 76, pp. 153-185.

⁷⁹ Reitez idea potrivit căreia energia pluralismului juridic este conferită de interacțiunea, mai exact de consecințele interacțiunilor dintre sus-menționatele reglementări care „ocupă” același domeniu al vieții sociale.

Iar standardul internațional (instrument de drept internațional „lichid”) influențează, și prin organizații internaționale, cadrul normativ al statelor-națiune în domeniul siguranței alimentare, sub-domeniul pesticidelor. Iată un exemplu!⁸⁰

Este bine-cunoscută Comisia Codului Alimentar (*Codex Alimentarius*), denumită în continuare „Comisia”, instituită în 1963 de FAO și de Organizația Mondială a Sănătății. Din multitudinea de comitete prin intermediul cărora lucrează Comisia⁸¹, este de reținut Comitetul Codex referitor la reziduurile din pesticide, denumit în continuare „Comitetul”. Comitetul este orizontalizat ca structură, în sensul că este compus din actori de drept public (*exempli gratia*, din organizații guvernamentale) și privat (*exempli gratia*, din organizații non-guvernamentale, asociații profesionale din industria de profil) deopotrivă. Odată cu prezidarea de către R.P. Chineză a Comitetului și, în lumina dobândirii de acest stat a calității de membru OMC, a dobândit amploare procesul de elaborare a standardelor internaționale referitoare la limitele maxime ale reziduurilor din pesticide⁸².

În cadrul acestui proces, componenta invizibilă a metodologiei „dreptul transnațional”⁸³ este compusă din regulile de drept național (în acest caz, este vorba despre dreptul chinez, n.n.)⁸⁴. Concret: standardele internaționale sus-menționate sunt dezvoltate în considerarea activității de cercetare științifică efectuate de specialiștii/expertii chinezi; această activitate valorifică evaluările riscului utilizării pesticidelor în alimente, iar aceste evaluări valorifică ele însele concepții de drept național (în acest caz, concepții de drept chinez, n.n.). La nivel de principiu, iată cum reguli de drept național dobândesc identitate transnațională, pe de o parte, sunt „găzduite” de instrumente de drept internațional „lichid” (*exempli gratia*, Standarde), pe de altă parte. Trans-naționalitatea regulilor de drept în discuție este aureolată prin și de faptul că standardele internaționale influențează reglementări de profil ale statelor-națiune și chiar instrumente

⁸⁰ Am valorificat acest exemplu evidențiat, în domeniul standardelor internaționale din aria pesticidelor, și de F. Snyder, H. Zhouke, N. Lili, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 76, pp. 153-185.

⁸¹ Este relevantă lecturarea cărții scrise de Mariëlle D. Masson-Matthee, *The Codex Alimentarius Commission and Its Standards*, ediția I, editura T.M.C. Asser Press, Haga, 2007.

⁸² Este vorba despre limitele maxime ale reziduurilor din pesticide, astfel admise în producerea de alimente.

⁸³ Este interesant studiul scris de Natasha Affolder, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 3, pp. 364-385.

⁸⁴ Am menționat deja faptul că orice regulă de drept național are vocație să dobândească natură transnațională. Să fie oare viitorul dreptului transnațional național? Merită să fie contemplată această întrebare. Fie și pentru faptul că, nu de mult timp, m-am întrebat și am întrebat: „Este viitorul dreptului internațional transnațional?”. Această din urmă întrebare este chiar titlul parțial al articolului publicat în Revista română de drept al afacerilor nr. 3/2021, pp.41-73.

ulterioare de drept internațional „solid” (*hard law*)⁸⁵. Asistăm la mai mult decât o simplă intersecție dintre dreptul național-autohton, dreptul străin-autohton și dreptul internațional⁸⁶. Asistăm la propagarea unei ordini juridice transnaționale, de data aceasta, în domeniul siguranței alimentare, sub-domeniul pesticidelor. Încă ne mai întrebăm acum, în secolul XXI, dacă este nevoie să luăm dreptul transnațional (public) în serios?

III. Concluzii

Am văzut că ordinile juridice transnaționale evocate mai sus, metise ca natură, ne atrag atenția asupra cel puțin unui aspect: interșanjabilitatea de identitate a concepțiilor de drept național (autohton, respectiv străin, n.n.) și internațional surpă, încet, dar sigur, distincțiile nete dintre ordinile juridice internațională și naționale. Cel puțin la început de secol de XXI, respectivele distincții și-au pierdut vigoarea. Putem accepta sau nu acest fapt. Putem lansa diatribe, ne putem apăra cu inocență violentă. Sau putem să ne oprim din toate aceste eventuale demersuri. Da! Să ne oprim! Și să ne întrebăm dacă scriem în acord cu timpurile, dacă putem face față situațiilor transnaționale în care ne aruncă această derutantă realitate post-post-modernă.

Distincțiile evocate vor continua să existe⁸⁷. Avertizez: vor exista sau se vor manifesta în stare fluidă! Fluidul neo-westphalian este noul solid⁸⁸! Noi, doctrinarii, putem capta fluidul prin plurale și diverse tehnici. Avansează cu modestie nedisimulată sugestia: să-l captăm (și) prin tehnica „drept

⁸⁵ Mecanismul „drept transnațional” funcționează nu numai dinspre dreptul internațional către sistemele de drept național sau către ordinile juridice quasi-normative, ci și dinspre acestea spre din urmă spre dreptul internațional însuși. De exemplu, regulile quasi-juridice adoptate de o mică asociație pot fi „apropiate” de OMC într-unul din propriile instrumente (de drept internațional, n.n.). Sesizează acest aspect P. S. Berman, *Jurisdictional Pluralism*, în St. Allen, D. Costelloe, M. Fitzmaurice, P. Gragl, E. Guntrip (eds.), *The Oxford Handbook of Jurisdiction in International Law*, Oxford University Press, 2019, pp.121-160.

⁸⁶ Această intersecție a fost analizată din perspectiva activității de soluționare a litigiilor de către instanțele locale (australiene, n.n.) de judecată. A se vedea B. Horrigan, *supra.cit.*, nota de subsol nr. 8, pp. 197-223. Propriul articol invită la descoperirea intersecției din momentul creării regulilor de drept transnațional.

⁸⁷ Distincția netă dintre drept public și dreptul privat este surpată de ceva vreme prin „dreptul privat dincolo de statul-națiune”. A se vedea, de exemplu, R. Michaels, N. Jansen, *Private Law Beyond the State? Europeanization, Globalization, Privatization*, în *The American Journal of Comparative Law*, vol. 54 (2006), nr. 4, pp. 843-890.

⁸⁸ În propriul articol *Dreptul transnațional și comerțul: posibilă introducere*, publicat în *Revista Română de drept al afacerilor*, nr. 1/2021, pp. 71-99, am utilizat plastica formulă „De la pacea westphaliană la neo-westphalianul ‘nici pace, nici război’ “. Îmi pare și acum că acest „nici pace, nici război” exprimă fluidul realității post-post-moderne.

transnațional"! Chiar dacă vom exersa această tehnică, vom rămâne, indiscutabil, doctrinariii propriilor state-națiune; nu ne vom descotorosi de ele, ci le vom proiecta, prin transnațional, în universal. În plus, prin transnațional, avem șansa să „străbatem” ordinele juridice și quasi-juridice. Da! Prin transnațional, avem șansa să contemplăm universalul din avanposturi ... locale; de altfel, realitatea post-post-modernă este o sumă de lumi plurale și locale generatoare de universal⁸⁹; mai este o sumă de plurale și diverse atașări și re-atașări.

Prin internațional, aveam șansa să contemplăm universalul din avanpostul ... inter-etatic (internațional, n.n.). Însă statele-națiune sunt departe de a găsi armonia universală; s-au afundat în dezordine locale care au „ciobit” dreptul internațional, l-au fragmentat, l-au „privatizat” de-a dreptul. Prin tehnica „drept transnațional (public)”, dreptul internațional poate redeveni ... public, chiar și în arealul ordinilor juridice metise (transnaționale, n.n.). O spun și scriu eu, un prezumtiv privatist „internist”. În orice caz, încă ne mai întrebăm acum, în secolul XXI, dacă este nevoie să luăm dreptul transnațional (public) în serios?

Această întrebare animă al doilea mesaj-invitație: „Să luăm Teoria dreptului transnațional în serios!”. Contorsionatele situații transnaționale simt și resimt lipsa unei conceptualizări a ceea ce se întâmplă azi, în post-post-modernism. Prin iureșul normativ și quasi-normativ pe care îl generează, post-post-modernismul ne sugerează că interdependențele dintre ordinele juridice și quasi-juridice își revendică un statut. Acela de a fi ADN-ul preocupărilor noastre doctrinare.

Referințe

- Allen S., Costelloe D., Fitzmaurice M., Gragl P., Guntrip E. (eds.), *The Oxford Handbook of Jurisdiction in International Law*, Oxford University Press, 2019, <https://doi.org/10.1093/law/9780198786146.001.0001>;
- Aman Jr. A. C., Greenhouse C.J., *Transnational Law. Cases and Problems in an Interconnected World*, Carolina Academic Press, Durham, North Carolina, 2017;
- Berman P.S. (ed), *The Oxford Handbook of Global Legal Pluralism*, Oxford University Press, 2020;
- Bobei R.B., *Curs de drept internațional – cu privire numai asupra comerțului*, Editura C.H. Beck, București, 2019;
- Bobei R.B., *Abordare preliminară asupra diferitelor accepțiuni ale noțiunii „drept transnațional”*, în *Revista Română de Drept Internațional*, ediția ianuarie – iunie 2020, pp. 7-45;
- Bobei R.B., *Abordări și origini (comerciale) ale dreptului transnațional*, în *Revista Română de Drept Internațional*, ediția iulie-decembrie 2020, pp. 5-39 ;
- Bobei R.B., *Dreptul transnațional și comerțul: posibilă introducere*, publicat în *Revista română de drept al afacerilor*, nr. 1/2021, pp. 71-99;
- Carreau D., Marella F., *Droit international*, ed. a XI-a, Pedone, Paris, 2012;

⁸⁹ A se vedea *supra.*, nota de subsol nr. 27.

- Coglianesse C., Finkel A. M., Zaring D. (eds.), *Regulatory Governance in the Global Economy*, University of Pennsylvania Press, 2010;
- Cutler A.C., *Artifice, ideology and paradox: the public/private distinction in international law*, în *Review of International Political Economy*, vol. 4 (1997), nr. 2, pp. 261-285, <https://doi.org/10.1080/096922997347788>;
- Davis C. L., *Why Adjudicate? Enforcing Trade Rules in the WTO*, Princeton University Press, 2012;
- Eisenmann Ch., *Les Sciences sociales dans l'enseignement supérieur, Droit ou The University Teaching of Social Sciences-Law*, Unesco, Paris, 1954;
- Este viitorul dreptului internațional transnațional?* în *Revista română de drept al afacerilor* nr. 3/2021, pp. 41-73;
- Ferari F., Fernandez Arroyo D. P. (eds.), *Private International Law. Contemporary Challenges and Continuing Relevance*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham (UK)-Northampton, MA (USA), 2019;
- Giddens A., *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1991;
- Grisel F., *Treaty Making between Public Authority and private Interests: The Genealogy of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*, în *European Journal of International Law*, vol. 28 (2017), nr. 1, pp. 73-87, <https://doi.org/10.1093/ejil/chx008>;
- Halliday T.C., Carruthers B.G., *The Recursivity of Law: Global Norm-Making and National Law-Making in the Globalization of Corporate Insolvency Regimes*, în *American Journal of Sociology*, vol. 112 (2007), nr. 4, pp. 1135-1202, <https://doi.org/10.1086/507855>;
- Halliday T.C., Shaffer G. (eds.), *Transnational Legal Orders*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015;
- Howse R., Langille J., *Permitting Pluralism: The Seal Products Dispute and Why the WTO Should Accept Trade Restrictions Justified by Non-instrumental Moral Values*, în *The Yale Journal of International Law*, vol. 37 (2012), nr. 2, pp. 367-432;
- Jessup Ph. C., *Drept transnațional* (traducere), Editura Universul Juridic, Colecția „Drept internațional și transnațional”, București, 2021;
- Koh H.H. *Transnational Legal Process*, în *Nebraska Law Review*, vol. 75 (1996), nr. 1, pp. 181-207;
- Koh H.H. *Why Do Nations Obey International Law*, în *Yale Law Journal*, vol. 106 (1997), pp. 2599-2659, <https://doi.org/10.2307/797228>;
- Koh H.H. *Why Transnational Law Matters*, în *Pennsylvania State International Law Review*, vol. 24 (2006), pp.745-753;
- Koskeniemi M., *Global Governance and Public International Law*, în *Kritische Justiz*, vol. 37, nr. 3 (2004), pp. 241-254, <https://doi.org/10.5771/0023-4834-2004-3-241>;
- Laferty W.M. (ed.), *Governance for Sustainable Development: The Challenge of Adapting Form to Function*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham (UK)- Northampton, MA (USA), 2004;
- Lhuillier G., *Le Droit Transnational*, Dalloz, Paris, 2016;
- Masson-Matthee M.D., *The Codex Alimentarius Commission and Its Standards*, ediția I, Editura T.M.C. Asser Press, Haga, 2007;
- Merry S.M., *New Legal Realism and the Ethnography of Transnational Law*, în *Law & Society Enquiry*, vol. 31 (2006), pp. 975-995, <https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.2006.00042.x>;

- Michaels R., Jansen N., *Private Law Beyond the State? Europeanization, Globalization, Privatization*, în *The American Journal of Comparative Law*, vol. 54 (2006), nr. 4, pp. 843-890, <https://doi.org/10.1093/ajcl/54.4.843>;
- Michaels R., *State Law as a Transnational Legal Order*, în *UC Irvine Journal of International, Transnational and Comparative Law*, vol. 1 (2016), pp. 141-160;
- Muir Watt H., Bíziková L., Oliveira A.B., Fernandez Arroyo D.P. (eds), *Global Private International Law. Adjudication without Frontiers*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham (UK)- Northampton, MA (USA), 2019;
- Nowrot K., *Global Governance and International Law (Beiträge zum transnationalen Wirtschaftsrecht)*, Universitatea Halle-Wittenberg, 1 noiembrie 2004, pp. 1-34;
- Pauwelyn J., Wessel R.A., Wouters J., *When Structures Become Shackles: Stagnation and Dynamics in International Lawmaking*, în *European Journal of International Law*, vol. 25 (2014), nr. 3, pp. 733-763, <https://doi.org/10.1093/ejil/chu051>;
- Peters A., *Beyond Human Rights. The legal Status of the Individual in International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2018;
- Reimann M., *From the Law of Nations to Transnational Law: Why We Need a New Basic Course for the International Curriculum*, în *Pennsylvania State International Law Review*, vol. 22 (2004), nr. 3, pp. 397-415;
- Sassen S., *Territory. Authority. Rights From Medieval to Global Assemblages*, Princeton University Press, New Jersey, 2006;
- Shaffer G. *Theorizing Transnational Legal Ordering*, în *Annual Review of Law and Social Science*, vol. 12 (2006), pp. 231-253, <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-110615-085128>;
- Shaffer G. *Transnational Legal Process and State Change*, în *Law & Social Inquiry*, vol. 37 (2012), nr. 2, pp. 229 – 264, <https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.2011.01265.x>;
- Shaffer G. *WTO in a Fragmented, Decentralized International Legal Order: Symposium Introduction*, în *Loyola University Chicago International Law Review*, vol. 6 (2008), nr. 1, pp. 1-4, <https://doi.org/10.2139/ssrn.1507783>;
- Shaffer G., Gao H., *China's Rise: How It Took on the U.S. at the WTO*, în *University of Illinois Law Review*, vol. 1 (2018), pp. 114-184;
- Vagts D.F., Dodge W.S., Buxbaum H.L., Koh H.H. (eds), *Transnational Business Problems*, ed. a VI-a, Foundation Press, St. Paul (MN), 2019;
- Weil P., *Towards relative normativity in international law*, în *American Journal of International Law*, vol. 77 (1983), nr. 3, pp. 413-442, <https://doi.org/10.2307/2201073>.
- Weiss T.G., Wilkinson R. (eds.), *International Organization and Global Governance*, ed. I, Routledge, 2013;
- Whytock C., *Private-Public Interaction in Global Governance: The Case of Transnational Commercial Arbitration*, în *Business and Politics*, vol. 12 (2010), nr. 3, pp. 1-27, <https://doi.org/10.2202/1469-3569.1324>;
- Wolff R. (ed.), *New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards – Commentary*, C.H. Beck- Hart- Nomos, München, 2012;
- Zumbansen P. *Globalization and the Law: Deciphering the Message of Transnational Human Rights Litigation*, în *German Law Journal*, vol. 5, nr. 2, 2004, pp. 1499-1520, <https://doi.org/10.1017/S2071832200013377>;
- Zumbansen P. *Transnational Private Regulatory Governance: Ambiguities of Public Authority and Private Power*, în *Law and Contemporary Problems*, vol. 76 (2013), pp. 117-138, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2252208>;

- Zumbansen P. (ed.), *The Many Lives of Transnational Law. Critical Engagements with Jessup's Bold Proposal*, Cambridge University Press, 2020;
- Zumbansen P., *Where the Wild Things Are: Journeys to Transnational legal Orders and Back*, în *UC Irvine Journal of International, Transnational and Comparative Law*, vol. 1 (2016), pp. 161-194, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2723990>;

